

Аиҳабыратә программа 2021 – 2024 «Европатәи аҳәынҭқарра аргыларазы»

Гъынчкәын, 2020 шықәса

Ахқәа

Ахәапышышыа.....	3
1. Адәныкәтәи аполитикеи, ашәартадареи, аймакқәа ртыпқәцареи, ауафытәықса изинқәеи	4
1.1 Адәныкәтәи аполитика	4
1.2 Атәыла ахыхьчаралшара арбәбәара.....	9
1.3. Ашәартадареи азинеиҫкаара ахьчареи	12
2. Аекономикатә аҫиара	22
2.1. Аекономикатә политика акризис аҫынтә алцреи аекономикатә аҫиара ласи	23
2.2 Аусуртала аиқәыршәара	26
2.3. Анаплатратә лагылазаара.....	27
2.4. Анаплатратәи аинвестициатәи аусура ацхраара	31
2.5 Арегионалтә центр аҫасабала Қыртәыла апотенциал ахархәара.....	32
2.6. Аинфраструктура аҫиара	34
2.7 Аенергетика.....	35
2.8 Атранспорти алогистикеи	36
2.9 Аимадареи аинформациатә технологиақәеи	38
2.10 Арегионалтә аҫиара	40
2.11 Ақытәи ақытанхамқәеи аҫиара	40
2.12 Агҫабара ахьчара.....	42
2.13 Атуризм.....	43
3. Асоциалтә политикеи ауафытәықсатә капитал аҫиареи	45
3.1 Агәабзиара ахьчара	45
3.2 Асоциалтә аиқәыршәара	47
3.3 Ацара	47
3.4 Ацарадырра	53
3.5 Аҫартә политика	54
3.6 Акультура.....	54
3.7 Аспорт	55
4. Ахәынтқарратә напхгараҫара	56

Ахэапышышыа

Қырттыла ахэинтқарра аргылара апроцесс мғапысуеит ахадаратэ цакы змоу априпципқэа - ахақэитреи, азинеиқарареи, азакэан айқазареи, ауафтытыфса изинқэа рыхьчареи рышыта ала, ари апроцесс атэылауаф цыгыхьаза игьстазаашыа айбьтэреи, ацакырадгьылтэ акзаара айташыақэыргылареи, европатэи евроатлантикатэи қэыгышылара ашқа аинтеграция назеи иазкуп.

Акоронавирус ахқы (COVID -19) иахылцыз акризис амшала, егырт ахэинтқаррақэа реигышцэқьа, Қырттылагы афыц проблемақэа азцэыртцит. Апандемиа ауаагысыра рыгыстазаара аусхкқэа зегьы рзы анырра цэгьа аман.

Убри афынтэ, 2021 – 2024 шықэсқэа рзтэи ахэинтқарратэ программа – «Европатэи ахэинтқарра аргыларазы» хықэкыс иамоуп апандемиа иахылцыз акризис алцреи, ирласны аэкономика айташыақэыргылареи, атэылауаа зегьы итышэынтэалоу ишэартам алагылазаара рзеиқэыршэареи.

Аамтакала, атэыла, адемократиатэ консолидация иазку ашыафэақэа рықатцареи адэнықатэи аренафы европатэи евроатлантикатэи интеграция ахырхартала гьхьақатцареи наназоит. Анефстэи ашықэсқэа рзы ахадаратэ хасабтэны иқалоит аинституциатэи, аэкономикатэи, асоциалтэи гаанахьаала атэыла армазеира 2024 шықэсазы Евроеидгыла алаларазы азыхэамта ақатцара амзызла.

Хыхь еиқэыгыхьазоу ахықэкқэа рынагаразы, атэыла аэкономика ирласны айташыақэыргылареи арфеиареи, иара убас, ибэбэоу иаку, адемократиатэ ахэинтқарра аргылареи азыхэан, 2021 – 2024 шықэсқэа рзы Қырттыла айқабьыра ахадаратэ цакы змоу абарт 4 хырхартак рыла аусура нарыгзоит:

- **Адэнықатэи аполитикеи, ашэартадареи, аймакқэа ртыгықэцареи, ауафтытыфса изинқэеи** – ашэартадара – атэыла афеиаразы зда гьсыхэа иқам тагылазаашьоуп. Адэнықатэи ашэартара дуи атэыла ампыцахалареи иазгыхьагэатэны иухэозар, ганкахьала ацакы ду амоуп атэыла астратегиятэ партниорцэа рқны аусеицура артбаареи, европатэи евроатлантикатэи структурақэа рахь аинтеграциеи, егы аганахьала – жэларбжьаратэи стандартқэа ирышыашэалоу ахыхьчаралшара асистемеи, афнудькатэи ашэартадареи, азинеифекаареи зыхьчо аструктурақэа қэеиарала русуреи. Аамтакала, ацакы ду амоуп ауафтытыфса изинқэа иреихазоу

астандартқәа рыхъчарагы. Иара убас, Евроеидгыла ашқа аинтеграция наза апроцесс ағы кризцазқәа аспектхоит Евроеидгыла аҕны аекономикатәи, ахәаахәтратәи, атранспорттәи, акоммуникациатәи, аенергетикатәи аимадарақәа ыртбаара.

- **Аекономикатә ағиара** – Аиҳабыра аекономикатә азҳара иацхрааша аекономикатә политика мғапыргоит. Аиҳабыра хықәкыс ирымоуп акризис ашьтахь ирласзаны абизнес аиташьяқәыргылареи арғиареи, абри апроцесс аусуратә тыҕқәа раҕцареи ағарра алцреи иацхраароуп. Уи адагы, ахәынтқарра, иара анапағы иҕоу аекономикатә хархәагақәа зегы рхархәара ала, аекономикатә ағиаразы иаццаны астимул аҕцара иацхраауеит.
- **Асоциалтә политикей ауафытәықсатә капитал ағиареи** – Ахәынтқарра, аекономикатә ағиаразы зцакы дуу афактор ҳасабала, ауафытәықсатә капитал арбәбәареи, асоциалтә аиқәыршәара асистема ағиареи, агәабзиарахьчаратә система арғиареи, алцшәа зхылцша анапхгараҕареи, иара убас, апандемия иахылцыз аудақрақәа шыҕоугы, зхатабзиара ҳараку, ауаа ирзыманшәалоу, атехнологиятә азнеишья шьатас измоу ацаратә системей аиқәыршәареи иацхраароуп.
- **Ахәынтқарратә напхгараҕара** – Ибәбәоу ахәынтқарратә институтқеи, эквалификация ҳараку, намыс змоу ахәынтқарратә матцуқцәеи ибәбәоу ахәынтқарра аргыларазы кризцазқәа ресурсуп. Акризис ағагылара апроцесс ахәаақәа ирҕагзаны, ахәынтқарратә напхгараҕара бзиеи алцшәа бзиа зхылцша аусуреи ахадаратә цакы ранашьоуп.

1. Адәнықатәи аполитикей, ашәартадарей, аимакқәа ртыҕқәцареи, ауафытәықса изинқәеи

1.1 Адәнықатәи аполитика

Ашәартадара аганахьала уажәазы иҕоу аҕагылазаашьяғы, Қырттәыла амилаттә шәартадара арбәбәаразы ацакы чыда ранашьоуп Қырттәыла европатәи евроатлантикатәи интеграцией, астратегиятә партниорцәа рҕны аусеицура артбаарей, жәларбжьаратәи айызара рылахәызаара ала атәыла ахыҕшымыра арбәбәареи, ацакырадгьылтә акзаара

аиҗашыақәыргылареи. Зызбахәы хәоу аконтекст ағы Қырттәыла аиҗабыра Урыстәыла - Қырттәылатәи аймак атынчмқала атыпқәцара аполитика амқәпгара нарыгзоит.

Иара убас, атыхәтәантәи аамтәзы арегион ағы иқалаз ахтысқәа рымшала, ағыц ахасабтәқәа цәыртцит. Абри ағыза атагылазаашыағы, ағыц шәартарақәеи ахасабтәқәеи инрықәыршәаны, Қырттәылазы ацакы ду амоуп жәларбжъаратәи ахатарнакра бәбәа ала иашыашәалоу аиҗәәжәаратә формат аҗцара иацхрааша аинициативақәа рыдгылара.

Раҗхьа иргыланы, Қырттәыла хықәкыс иамоуп жәларбжъаратәи аренағы, иара убас, апартниорцәеи Урыстәылеи реизықәаашыақәа рғы **Урыстәыла-Қырттәылатәи аймак атынчмқала атыпқәцара азцаара иҗаракзоу ақазарағы ааныжъреи арбәбәареи.**

Аамтәкала, атәыла инаназоит **Женеватәи жәларбжъаратәи аиҗәәжәарақәа** рғы активла, конструктивла алахәызаара зызбахәы хәоу аформат иаҗа қәғиарала ахархәаразы, Урыстәыла ала ампыцахалара амшала ашәартадареи агуманитартә тагылазаашыеи аганахьала иқоу апроблемақәа рызбара амзысла. Апартниорцәа русхәаҗштә ағы аҗараку ақазарақны абри аформат интенсивла аусура наназоит, аформат иалахәызаауеит Қырттәыла астратегиятә партниорцәа рхатарнакра ду.

Қырттәыла аиҗабыра активла аусура нарыгзоит адеокупация ахырхартала аконкреттә алцшәақәа раиуразы. Убри ала иазҗхьагәаҗоуп Евроеидгыла абжъацәәжәара ала **2008 шықәса нанхәа 12 рзы амца аанкылара иазкны аганқәа еицрыдыркылаз аиқәшаҗатра анагзара амзысла** апрактикатә шыақәа рықцара аиқәыршәара. Урыстәылатәи афедерация ала амч ахархәамразы аҗхықәра ашыақәырбәбәареи анагзареи, иара убас, импыцахалоу ацакырадгьылқәа рқынтә Урыстәылатәи арбцъармчқәа ралгареи ацакы цыда амоуп. Абри зегы еицтәараны, атыпқәкы жәларбжъаратәи ашәартадаратә механизмқәа раҗцара аиқәыршәареи абри апроцесс ағы жәларбжъаратәи алахәызаара аизырҗареи крызцазкәа хырхартас иҗхьазоуп.

Зцакы дуу җыжәароуп **Евроеидгыла Анаҗшратә Миссия** амандат иназаны амқәпгара амзысла, абри амандат импыцахалоу ацакырадгьылқәа рғы аларцәара аиқәыршәара.

Импыцахалоу ацакырадгьылқәа рғы агуманитартә тагылазаашыа аиҗәтәреи ауағытәықса изинқәа рыхьчареи аиқәыршәара азцаара хшықәзышьтра цыда амазаауеит. Абри ахырхартала, инагзахоит жәларбжъаратәи аеазышәара арбәбәареи аиҗәәжәарақәа аформатқәа иаҗа қәғиарала рхархәареи. Апрактикатә усура мқәпгәазаауеит **Отхозория** -

Татунашвили асия иану ахафқәа рзы еиуеигъшым атәылақәеи жәларбжьаратәи аифқаарақәеи рыла агъкратә уснагзатәқәа рышьақәыргыларә амзызла.

Қырттәыла импыцахалоу ацакырадгьылқәа ркынтә ихцәоу ауаагъсыреи ахцәацәеи шәартада рырхынхәразы аеазышәара арбәбәара - агъыжәара зауа хырхартоуп.

Иара убас, импыцахалоу ацакырадгьылқәа рызхатцәамра аполитика арбәбәареи, уажәазы икоу ашәартарақәа рпревенциеи, хазы икоу афактқәа рықәфьтреи амзызла, жәларбжьаратәи аеазышәара аидкыларагъы агъыжәара амазаауеит.

Атәыла хықәкыс иамоуп **атынчмәала аймакқәа ртыгъқәцара**, абри апроцесс ахәаақәа иртагзаны, ацакы цыда анашьоуп **аинаалареи алахәызаареи аполитика**. Ахәынтқарратә политика хықәкыс иамоуп Қырттәыла итышәынтәалоу афеиара аиқәыршәара, избанзар, атәыла, ампыцахалатә цәахәа аф-ганк ирықәынхо ауаагъсыра рыдыгъхьалара алшароуп. Абри апроцесс ала иазгъхьагәадоуп ахәынтқарра адемократиатәи аекономикатәи афеиареи европатәи интеграциеи ирхылтца ахырхагареи асервисқәеи импыцахалоу ацакырадгьылқәа ирықәынхо ауаагъсыра рыдгалара.

Агъыжәара амазаауеит Қырттәыла аихабыра ртынчратә инициатива – «Еибьу агъеигъш азы ашьафә» қәфеиарала анагзара. Аймак атыхәанза атыгъ иқәыртцаанза, аихабыра рзы ахадаратә цакы змоу ахасабтәқәа иреиуп еиқәшоу ажәларқәа рыбжьара агәреибагара аиташьақәыргылареи азеигъш интересқәа рышьафә ала аусеицура артбаареи афеиареи, ари азцаара зшыфзышьтра цыда амазаауеит. Жәларбжьаратәи адгыларә арбәбәаразы аусура нагзахоит.

Страсбургтәи Гаагатәи азбарақәеи, Европа Ахеилак аминистрцәа ркомитети, Ауафьтәыфса изинқәа рнапхгаратә комитети рфьы ахәынтқарра аинтересқәа рыхьчара нагзахоит. 2021 шықәсазы Ауафьтәыфса изинқәа европатәи азбара аланартцәоит 2008 шықәсатәи еибашьра иазку азбарақәа, анефс, урт рынагзара апроцедурақәа иалагоит. Гаагатәи ашьаубатә зин жәларбжьаратәи азбара апрокурор иофис имфәгънаго аусеилыргара активтә фазашка ииасуеит, Қырттәыла ахәынтқарреи ауаагъсыреи ринтересқәа рыхьчаразы аусеицура нагзахоит.

Қырттәыла **европатәи евроатлантикатәи интеграция апроцесс афьы ацакы цыда анашьоуп Евроидгыла ашкә аинтеграция наза акомпонент**. Абри ахықәкы анагзаразы, Қырттәыла аихабыра, Евроидгылахь аинтеграция амфатә хсаала иарбоу аинтеграция аусхәагъштә

Аихабыратә программа 2021 – 2024

иатанакэа хырхартақэак рыла аусура дыртбаауеит. Рагъха иргыланы, активла инарыгзоит ассоциация иазку аиқэшақатра қәғиарала анагзарей уи иадхэалоу алшарақэа рхархэарей, зхы иақәитү ахэаахэтратэ қәыпшыларана наза акомпонентгы уахь иналацаны.

Иара убас, атэылауаа ирзыманшэалоу алтшэақэа раиура аганахьала, ацакы чыда амазаауеит иаку европатэи ацьармыкьашка аинтеграция ахырхартала аусура анагзара.

Ашэартадарей ахыхьчарей аусхкы ағы Евроеидгылакны аусейцурей, иара убас, асекторте интеграцией иаха итбаахоит. Хшыфзышьтра чыда рымазаауеит Евроеидгыла апрограмақэа рылахэызаарей агентра чыдақэа ркны аусейцурей.

Евроеидгылакны аизыкказаашьақэа рғы ацакы чыда амазаауеит «Мрагыларатэ партниорра» ахэаақэа иртагзаны алшара ғыцқэа рааргьшрей қәғиарала рхархэарей. Ари аганахьала хымгда имфагьгазароуп ассоциацияте партниорца - Қырттэылей, Молдовеи, Украиней евроинтеграция азтаарақэа рғы излауа ала ркоординация аиқэыршэарей азейгьш позиция ашьақэыргыларей амзызла русейцура зырбэбэаша ауснагзатэқэа.

Крызцазкэа ауснагзатэқэа ирейуп **Евроеидгыла ахырхартала Қырттэыла атранзитте функция иаха арбэбэарей** абри акомпонент афынтэ аганқэа зегы ирзыфейдоу алтшэа айурей, уи Европа аенергетикатэ аидцара алаларей атранс-европатэи атранзитте аха алахэызаарей иадхэалоуп. Зызбахэы хэоу ауснагзатэқэеи, иара убас, аинтеграциязы алшара ғыцқэа рыгьшаарей хықэкыс иамоуп 2024 шықэсазы Евроеидгыла алаларазы аофициалте азыхэамта армазейрей, анефс, Евроеидгыла алалара аиқэыршэарей.

Атэылазы ахадаратэ цакы змоу адэныкатэи аполитикатэ хықэкқэа ирейуп **Афадатлантискатэ алианс алалара.** Абри ахықэкы анагзаразы, Қырттэыла айхабыра 2008 шықэсатэи Бухаресттэи асаммит азбарей Қырттэыла Аконституция ала иазгьхагэатоу агьхықэрақэеи рынагзааразы аусура дыртбаауеит, иара убас, Қырттэыла, аспирант тэыла хасабала, хагьхьакагы инанагзоит Алианс ашка аинтеграциязы ахадаратэ хархэагақэа (НАТО-Қырттэылатэи ирғыцу апакетб (SNGP) , шықэсыктэи амилатте програмеи, НАТО-Қырттэылатэи акомиссийей) қәғиарала рхархэара. Уи адагы, Қырттэылаф НАТО ахатарнакра иаха артбаара иазку ашьафэақэа рыкатцара нарыгзоит (азыкатцарақэа, атцара, уб.егь.).

НАТОи Қырттэылей русейцура ағы ацакы чыда зауз аспект ғыцк цэыртцит, уи **Амшын Еиқэа ашэартадара** ауп. Қырттэыла, НАТО мраташэаратэ фланг ағы Алианс азы зыгэра угаша

партниорс иҗалейт, ари ахырхарҗала ахатә алагала аҗацара иазыхиоуп. Абри азнеишьа шыақәырбәбәоуп **Амшын Еиқәа ашәарҗадара аконтекст аҗы атәыла астратегиятә хәаҗшыра ашыақәыргылара иазҗыагәазҗо аплан ала. Убри аҗынтә, **Амшын Еиқәа ашәарҗадара аусхкы аҗы амилаҗтә стратегия аиқәыршәара** апроцесс иалагоит.**

Атәыла **астратегиятә партниор хада – Америка аҗны астратегиятә үсеицура** арҗбаара амзысла, аинтенсивтә үсура наҗзахоит. Иаҗа хшыҗышьҗтра рымазаауеит аҗыжәара змоу абарҗ ахырхаратақәа: ашәарҗадара аусхкы аҗы аүсеицуреи, ахыхьчаралшара арбәбәареи, евроатлантикатә интеграциеи, атәыла адеокупациеи, импыҗахалоу аҗакырадҗыылқәа рызхаҗамра аполитика арбәбәареи, ахәаахәҗра-економикатә үсеицура арҗбаареи, иара убас, җаҗыаҗа Америка ала атәыла аҗхраара аекономикатә аҗиареи адемократиятә институтқәа реидкылареи ахырхарҗала.

Q-тәылак рыбжәара астратегиятә партниорра ахартия ала иазҗыагәаҗоу ахадаратә хырхарҗақәа зегыы рыла («асектортә үсеицура акомпонент») аинтенсивтә үсура наҗзахоит. Абри ахырхарҗала атәыла аиҗабыра рзы ахадаратә хықәкқәа иреиуп атәыла хьчареи ашәарҗадареи аусхкқәа рҗы Америка аҗны аүсеицура арбәбәареи арҗбаареи, абри ахықәкы анаҗаразы иашьашәалоу иҗәаарку азинтә хархәагазы аиқәшаҗаҗреи. Америка аҗны зхы иақәитү ахәаахәҗра иазку аиқәшаҗаҗра азҗаразы аүсура иаҗа иҗбаахоит (адокумент адкылара амзысла) , иара убас, Қырҗтәылагы инеизакны Амшын Еиқәа арегион аҗгыы америкатә инвестицияқәа рыдыҗыаалара амзылагыы. Аҗакы җыда амазаауеит Америкатә Конгресс аҗы Қырҗтәыла адгылара ахьчареи арбәбәареи еиқәзыршәаша аүсура.

Уажәтәи аҗагылазаашьаҗы Қырҗтәыла апартниорцәа рҗны **Q-ганктәи аизыҗазаашьақәа рырбәбәареи**, аүсеицура аганахьала уажәазы иҗоу аформатқәа рыҗазара ашьҗыхреи, аҗыц үсхкқәа раарҗшреи азҗара аҗакы җыда анашьоуп. Аҗынҗқарра, европатәи атәылақәа рҗны Q-ганктәи апартниорра астратегиятә аҗазаранза ашьҗыхреи атрадициала еснаҗ Қырҗтәыла иадгылаз европатәи атәылақәа рҗны апартниортә еизыҗазаашьақәа рынаҗареи рырбәбәареи еиқәнаршәоит. Атәыла аиҗабыра, «Бреқсит» аамышьҗахь Иеиду аҗра аҗны аүсеицура арбәбәара җыдала иазҗылымҗауп.

Арегион аҗы **абаланс зызу, аганқәа зегыы ирзыфеидоу апартниортә үсеицура** ашьаҗала аполитика амҗаҗгара азҗара хшыҗышьҗтра җыда амазаауеит. Қырҗтәыла, Амшын Еиқәа арегион аҗтор астатус анашьоуп, үбри аҗынтә, Амшын еиқәа абассеин иаҗанакәа атәылақәа рыбжәара Q-ганктәи аганраҗәалатәи форматқәа рҗы арегионалтә үсеицура Аиҗабыратә программа 2021 – 2024

арлахчыра азцаара хшыфшыштыра чыда амазауеит. Зызбахы хэоу аконтекст афы, иашашэалоу атэылақэа рҕны астратегиятэ политикатэ аимадарақэеи, иара убас, асектортэ усеицуреи иаха итбаахоит.

Ацакы ду амазауеит ахэынтқарра аинтересқэа иазпұхыагэатаны ахэаақэа рделимитациеи рдемаркациеи апроцесс анагзара.

Анефстэи хырхартоуп **Азиет, Ааигэатэ Мрагылареи, Африкеи, Ааадатэи Америкеи арегионқэа рроли рылшрақэеи азҳара иазпұхыагэатаны, зызбахы хэоу арегионқэа рҕны атэыла аполитикатэ аимадара иаха аизырҳареи Қырттэыла аекономикатэ мышхэыбазара арбэбэара ацхраареи.**

Ирласзаны зееитазкэа агеополитикатэ проблемақэа рфонафы, Қырттэылазы ацакы чыда аиуит **аганрацэалатэ форматқэа рхэаақэа иртагзаны, аглобалтэи арегионалтэи жэлэрбжьаратэи аифкаарақэа активла рыхахэызаара.** Убри аҕынтэ, атэыла адэныҕатэи аполиткиафы зцакы дуу ахырхартақэа иреиуп жэлэрбжьаратэи аифкаарақэа активла рыхахэызаареи атэыла амилаттэ интересқэа ирышашэалоу аполитика амфэпгареи.

Иахыазы иҕоу аҳасабтэқэеи алшарақэеи иазпұхыагэатаны, ахэаанырцэ иҕоу **ақыртүа диаспора** хшыфшыштыра чыдеи адгылареи рытатэуп. Абри ахықэки анагзаразы ацакы ду амазауеит адиаспора рҕны аизыҕазаашыақэа ирызку асистематэ азнеишыа алартэареи, насгы, адиаспора ринициативақэа рыдгылара амзызла еиуеипұшым агранттэ программақэеи апрокетқэеи рынагзареи. Хшыфшыштыра чыда рымазауеит зымфэпгара иалагахыоу апрокетқэа рынагзара, иара убас, инагзахоит ахэаанырцэ инхо аицтэылауаа рзы акультуратэи атцаратэи хытхырта фыцқэа рышыатаркреи рырфеиареи иазку ауснагзатэқэа.

Крызцазкэа пұжэарас иаанхоит **ахэаанырцэ Қырттэыла атэылауаа реицаҳареи,** рзинқэеи рзакэантэ интересқэеи қэфеиарала рыхычареи.

1.2 Атэыла ахыхчаралшара арбэбэара

Уажэазы иҕоу ашэартадаратэ тагылазаашыеи хаамтазтэи аҳасабтэқэеи иазпұхыагэатаны, ацакы ду амоуп аибашьразхиазаара ду змоу, хаамтазтэи алшарақэа рыла еиқэыршэоу, амобилтэ, НАТО астандартқэа ирышашэалоу арбцармчқэа рырфеиареи,

аусбартабжыаратэ үсеицура артбаара ала атэыла ахыхьчаралшареи атышэынтэалареи арбэбэареи.

Инагзахоит атоталтэ тэылахьчара аелементқэа ралартэареи уи арратэ компонент афеиареи. Егырт ахықэкқэеи ахасабтэкэеи инриваргыланы, даеа 5 пьжэарак - ахаиртэ хыхьчаратэи, акэылзтархагатэи, артиллериатэи, агышыхэаратэи (ISTAR), аинцьныртэи алшарақэа рырфеиара хықэкыс измоу атэылахьчаратэ мчқэа рырбэбэара еицтэараны, адунеи афеи атынчра ашыақыргыларамзызла, инагзахоит Алианс алахэылацэеи жэлартбжыаратэи апартниорцэеи рыгэта жэлартбжыаратэи атынчрачагыратэ миссиакэа рылахэызаара. Аамтакала, атэылахьчаратэ мчқэа атэыла аөнүцка астихиатэи атехнологиятэи кризискэа раан атэылауафратэ мчра рыцхраарагыи иазыхиазаауеит.

Атэыла хагыхьакагы Алианс амиссиакэеи аоперацйакэеи ирылахэызаауеит, иара убас, Атэылахьчара аминистрра хагыхьакагы атэыла абиуцет акынтэ минимум 2% аиуеит. Иеиду Америкатэ Штатқэа ркны активтэ үсеицура нагзахоит Қырттэыла итышэынтэалоу аибашьразыхиазаареи ацакырадгылтэ хыхьчаратэ алшарақэа рырбэбэареи ахырхартала. Атэылахьчара аусхкы афеи Қырттэылеи Америкеи русеицурафеи зцакы дуу аелементқэа иреиуп Қырттэыла ахыхьчара азыхиазаара апрограма (GDRP), уи иацанакэеит арратэ азыкацарақэеи аинституциатэ афеиареи акомпонентқэа. GDRP ашыакатэ батталионқэа разыкацареи аибытара аганахьала икоу атахрақэа рааргышреи иацхраауеит, иара убас, аибашьразы ахиазаара афазара харакы ахьчара еикэнаршэоит.

Апартниорцэа рыцхыраара ала, Атэылахьчара аминистрра инанагзоит аибашьратэ моделирреи асимулациеи алшарақэа рырфеиара. 2024 шықэсазы, зызбахэи хэоу алшарақэа иаха ибэбэахоит Азеипыш азыкацарақэеи ахэшьяратаҕареи ацентр (JTEC) ахэаакэа иртагзаны. Иара убас, атэылауафратэ офиси аштаб хадеи JTEC ркны аүсеицура нагзахоит астратегиятэи, аоперативтэи, атактикатэи афазарақэа ркны зымфэгыра кало ахбарстатэи, ахаиртэи, амшынтэи аоперацйакэа рзы амоделирра асценарикэеи, зыфазара хараку азыкацарақэеи, аоперативтэ концепциякэеи аус рыдуларамзызла. JTEC ишыақэгылоит НАТО астандартқэа ирышьашэалоу азыкацарақэеи ахэшьяратаҕареи аоперативтэ центр хасабала, уи иалазаауеит ақыртүеи, иара убас, НАТОи уи апартниорцэеи рматцзуфэа. Зызбахэи хэоу ацентр хықэкыс амазаауеит аперсонали акэшақэеи разыкацара НАТО иашьашэалоу, иреихазоу ахатабзиара змоу апрограмақэа рыла.

Апшыша алартара амеханизм айытара амзыла, Атэылахьчара аминистрра имфагнагоит азеигуш арратэ центр ареформа. Ацентр ахааақаа иртагзаны, Кырттыла арбцармчқаа ишазауеит ахбарстатэи, абцартэи, амеханизациатэи, алогистикатэи, амедицинатэи, авиациатэи, ахаиртэ хыхьчаратэи, апшыхэаратэи, аинцныртэи, атомтэи, абиологиатэи, ахимиятэи, амадаратэи, артиллериятэи школқаа рыла. Иара убас, хаамтазтэи ахэарақаа иазпыхагэатаны, инагзахоит арратэ атара аусхкы – аофицарцэеи асержантцэеи разыкацара крызцазкэа асегмент аинституционализациеи Алианс астандартқаа ркны уи ашьашэалазаара айкэыршэарей.

Атэылахьчарей астратегиятэ ахцэажэарей апроцесс ашьата ала, анефстэи пшышыкэса рыфнуткала абаланс зызу итышэынтэалоу амчқаа рышыақыргыларазы, хшыфшыштыра амазауеит Кырттыла арбцармчқаа анапхгара рытарей рхылапшырей асистема арфеяра азцаара, зызбахэы хэоу асистема еифкаахоит анапхгаратара ахэарақаа ирышьашэаланы. Иара убас, имфапгазауеит ичыдоу аоперациятэ мчқаа реилазаарей рхыкэккэеи рырфыцра апроцесс. Хшыфшыштыра рымазауеит ахаиртэ хыхьчарей, акэылзтархагатэи, аинцныртэи алшаракэеи, агибридтэ хасабтэқаа рынагзара ахадаратэ элементкэеи, урт рыбжыара, апшыхэарей акиберхыхьчаратэ хархаагакэеи рырфэбэара азцаара. Иара убас, крызцазкэа пжжэарас ихэаакэцоуп атэылахьчара аинфраструктура айытарей алогистика анапхгара атара асистема адецентрализациеи.

Иаха ифэбэахоит арра-медицинатэ алшаракэа рырфеярей, иара убас, атэылахьчаратэ мчкэеи, Атэылахьчара аминистрра аусзуфцэеи, урт ртаацэаракэа рылахэылацэеи, итахаз арратэ матцуфцэа ртаацэаракэа рылахэылацэеи, атэылауафратэ хафкэеи амедицинатэ матцура ала реикэыршэарей реиташыақыргыларей, иара убас, ахэарақаа зауз арратэ матцуфцэа ауаажэларрахь рреинтеграциеи рресоциализациеи апроцесс иаха еибхоит. Инагзахоит арратэ матцуфцэа рзы анхартакэа рыргылареи аифинансыркрей егырт асоциалтэ проекткэеи.

Атэылахьчара аминистрра идырмазеиуеит арезерви амобилизациеи иаха еибу асистема. Абри апроцесс мфапгазауеит жэларбжыаратэи апшышэеи арезерви амобилизациеи асистемафы ифоу апроблемакэа ранаализи ашьата ала.

Аминистрра аусурафы ахадаратэ хырхартакэа ируакхоит арратэи афбоу азкызаара змоуи аалытц апцдарей асериала ааглыхрей. Кыраамтатэи аплан иазпыхагэатаны, инагзахоит

аилахэыра – Ахэынтқарратэ арратэ ацарадырра-техникатэ центр «Дельта» алшарақэа реиьтэреи уи ароль аизырхарей апроцесс.

Қэфиарала инагзахоит НАТОи, Евроеидгыла атэылақэеи, егырт апартниорцэеи рҕны аусеицура, Ө-ганктэи аганрацэалатэи үсеицуразы азинтэ ашьаҕа айьтэреи арҕыцреи ахырхарталагы.

Имѡагьгахоит НАТО – Қырттэылатэи апакет наза (SNGP) ала ихэаақэцоу аинициативақэа. Алианс аҕынтэ атэыла иаиуа ацхыраара ала, SNGP ахэаақэа ирҕагзаны, Ө-ганктэи аганрацэалатэи аформатқэа рҕы, еиқэыршэазаауеит НАТО астандартқэа рышьашэалазаара аѡазара харакы.

Ашэартадарей атэылахьчарей аусхкы аҕы Евроеидгыла аҕны аизыҕазаашьақэа иаҕа итбаахоит. Хазну ашықэс азы, Европатэи ахыхьчаратэ агентра (EDA) аҕны аусеицура алагара иазкны аформалтэ азыхэамтэ ҕацазаауеит. Иара убас, Атэылахьчара аминистрра Евроеидгыла еснагьтэи аструктуратэ үсеицура (PESCO) аконкреттэ проектқэа рылахэызааразы ихиазаауеит.

1.3. Ашэартадарей азинеиѡкаара ахьчарей

1.3.1. Ажэлар ршэартадарей азинеиѡкаарей

Амилаттэ шэартадара аусхкы аҕы ахадаратэ роль назыгзо, астратегиятэ цакы змоу аилацэажэаратэ орган, Амилаттэ шэартадара ахеилак (уи аппарат) амилаттэ шэартадара аполитика ахэаақэцарей аCOORDINATION амзызла, активла аусура нанагзоит.

Анагзахоит/ихыркэшазаауеит амилаттэ шэартадара аусхкы аҕы ахадаратэ цакы змоу шыаҕанкылатэ аконцепциатэ 2 документк, - Амилаттэ шэартадара аконцепциеи Ашэартарақэа ахэшьара рыҕарей - адокументқэа рырҕыцра апроцесс, ари апроцесс активла инагзоит.

Атэылазы ахадаратэ цакы змоу ахырхартақэа ирейуп акибершэартадара аусхкы. Иашьашэалоу аконцептуал-азинтэ база аҕцара абзоурала, ари аусхкы аҕы ахадаратэ хықэкыс ишьақэгылоуп ибэбэоу аинституциатэ архитектура аҕцарей ашэартадара астандартқэа рышьақэырбэбэарей.

Ахэынтқарра аҕынтэ хшыѡзышьтэра чыда амазаауеит «агибридтэ шэартарақэа» рыҕагылара. Абри ахықэкы анагазаразы, аиҕабыра, абри аусхкы аҕы иҕоу агхақэа

рыриашареи агибридтә шәартарақәа ирғагылоу ақәҗара амилаттә стратегия ахиаалареи иалагоит.

Атәылаҕы ишәартам алагылазаара аиқәыршәареи азинеиҕкаара ахьчареи азыхәан аҕақы ду амоуп **иаку, анализ ашьаҕа ала ихиаалоу ашьауҕатә зин аполитика** амҕаҕгареи **ахьырхәра ахымҕадара аиқәыршәареи.**

Абри ахықәкы анагзаразы, ашәартадареи азинеиҕкаареи ахьчара аусхкы аҕы иалагаз **ареформақәа хымҕада инагзатәуп,** аусура **ахатабзира аизырхара** иазку ауснагзатәқәа мҕаҕгатәуп.

«Асистематә арҕыцра» аконцепция инақәыршәаны, инагзахоит Аҕнүцҕатәи аусқәа рминистрра арҕиара апроцесс, уи ала иазҕыҕаҕаҕоуп аструктуратәи, иара убас, аҕақытәи аитакрақәеи азақәанҕцаратә инициативақәеи.

Инагзахоит **акриминалтә полиция ареформа,** уи ахәаақәа ирҕагзаны ихыркәшазаауеит Қырҕтәыла зехьынҕыара аусеилыргаратәи, аоперативтәи, араионтәи хырхарҕақәа реиҕәшара апроцесс. Инагзахоит араионтә хырхарҕа ауаажәлар ирзыманшәалоу аполициатә усура амодель ала етапла аҕсахра апроцесс. Аҕиара нанагзоит азинеиҕкаара аофицар иинститут, уи хықәкыс иамазаауеит ацәҕаура апревенция ахырхарҕала аусура. Жәларбжьаратәи астандартқәа рзааигәахареи аполициатә усура аиҕьтәреи амзызла, аоператив-усеилыргаратә усура еиҕызкаауа азақәанҕцара еиҕьартәуеит.

Инагзахоит **аусеилыргаратә компонент арҕьәжәареи аусеилыргара ахатабзиара аиҕьтәреи** иазку ауснагзатәқәа. Венециатәи акомиссия абжьагарақәа инрықәыршәаны, ихиааланы Қырҕтәыла апарламент иадаргалоит ашьауҕатә зин апроцесстә закәанейдкыла иалагалатәу аҕсахрақәа рпакет, уи ала иазҕыҕаҕаҕоуп аусеилыргаратәи апрокурортәи усура афункциақәа реидыхреи, аусеилыргаҕ ихыҕышымреи иҕаҕыҕықәреи аизырхареи, насгы, инеизакны, аусеилыргара ахатабзиара аиҕьтәреи. Асистема абарт аҕсахрақәа рзы ихиазарц азыхәан, Аҕнүцҕатәи аусқәа рминистрра еиқәнаршәоит кыршықәса рзы иазҕыҕаҕаҕоу ауснагзатәқәа рплан, уи ала иазҕыҕаҕаҕазаауеит аҕыц кадрқәа рыдыҕыҕалареи, амаҕцурашҕа адкылара аҕҕара аҕсахреи, аусеилыргаҕцәа реиҕазыҕацареи, аусура ахатабзиара аиҕьтәра иазку еҕьырт ауснагзатәқәеи.

Инагзахоит **аусеилыргара ахатабзиара амониторинг асистема аиҕьтәра апроцесс,** абри ахықәкы анагзаразы, адгылара амазаауеит ахатабзиара ахылаҕышра ацентрализациатә

механизм – Ауафытәыџса изинқәа рыхьчареи әүсеилыргара ахатабзиара амониторинги адепартамент.

Крызтазкәа ауснагзатәқәа мџағьахоит **зықәра назам икарцо, иара убас, дара ирхырго ацәгьаурақәа қәғиарала реилыргареи**, зықәра назам рзы әүсеилыргара чыда алартцәареи, зықәра назам ирзыманшәалоу алагалазаара аиқәыршәареи амзызла. Атәыла зехьынцъара инагзахоит зықәра назам ирзыманшәалоу аинфраструктура аиџкаареи, әүсеилыргаџцәа рспециализациеи рквалификациеи ашьтыхреи, зықәра назам рыла ацәгьаурақәа рыкатцара апревенция иазку ауснагзатәқәа рымџағьгареи.

Инагзахоит ақәаатә полиция ареформеи, ауафытәыџсатә ресурсқәеи ақәаатә инфраструктуреи ақәаа ацклагьшра қаамтазтәи атехникатә хархәагақәеи рырџиареи, НАТО аҕны активла әүсеицуреи. Инагзахоит ақәаа ахылағьшра аганахьала иҕоу ашәартарақәа ранализ иаку асистема ашьақәыргылареи иашьашәалоу аналитикатә система ашҕа уи аинтеграциеи. Аҕәарахьчара аусхкы аџы Аџадаатлантискатә алианс аҕны әүсеицура иақәа итбаахоит. Инагзахоит амшынтә операцияқәа реицмџағьгара ацентр арџиара апроцесс.

Инагзахоит апатрультә полиция ареформа, уи абзоурала административтә процессқәа иақәа итбаахоит, аполициатә сервисқәа раиура иақәа имариахоит, қаамтазтәи атехнологиақәа алартцәара рымазаауеит. Апатрультә полиция **иаку аматцуратә центр** аконцепция атәыла зехьынцъара алартцәара амазаауеит.

Алартцәара рымазаауеит ацәгьаура апревенция ашҕа зхы рхоу азнеишьақәеи, анализ ашьаҕа ала аполициатә усура амодели. Абри ахықәкы анагзаразы, атәыла зехьынцъара инагзахоит аполициатә аҕәшақәа рџы аналитикцәа рақәа аҕцара апроцесс.

Аминистрразы аҕьыжәарас иаанхоит **еиџкаау ацәгьауреи анаркоацәгьауреи ирџагылоу ақәғара**.

Жәларбжьаратәи аполитикатә структурақәа рҕны әүсеицура иақәа итбаахоит. Европол аҕны активтә үсеицура нагзахоит, аполиция аташецәа рақәа иақәа итбаахоит, чыдала, Евроеидгыла иалоу ақәынтқаррақәа рџы.

Авизада анеиааира иадқәалоу апроблемақәа рызбаразы, инагзахоит амиграциатә аишьтацәқәеи ақәааи рхылағьшреи, ареадмиссия аиқәшақәтра анагзареи.

Асистемашка зквалификация ҳараку, иқъыпшу акадрқәа рыдапъхалареи уажәтәи акадрқәа рмотивация аизырҳареи амзызла, ишьақәгылоит **ауафитәықсатә ресурскәа рхылапъшра асистема**, уи иатцанакәеит аусурашкә адкылареи, ақвалификация ашьтыхреи, акариератә азҳареи, асоциалтә аиқәыршәареи амеханизмқәа. Аусурашкә адкыларә апъкара иаҳа иманшәалахоит. Ақнуцкәтәи аусқәа рминистрра академия аусура аполиция аусзуқцәа разыкәцареи реитазыкәцареи ашкә ахы рхазаауеит. Убри абзоурала, аполициятә усурафәи иқоу аҳасабтәқәа ирышьашәаланы, ацаратә программақәа иаҳа итбаахоит. Аларцәара рымазаауеит аполициятә астандарттә процедурақәа (SOP). Аполиция аусзуқцәа рсоциалтә ахьчара амеханизмқәа иаҳа еиьхоит, рцәауспса етапла иазҳауеит, иара убас, апышәарахысра асистема иаҳа ақиара аиуеит, убри абзоурала, аминистррашкә иаҳа зквалификация ҳараку акадрқәа рыдыпъхалара рылшоит.

Инагзахоит **амқатә аитәцра ашәартәдара апрограмма**. Амқатә аитәцра ахылапъшра аусхкы афәи иҳараку атехнологиакәа иаҳа ахархәара рымазаауеит. Абри ахықәкы анагзаразы, инагзахоит абаллқәа рсистема аиьтәреи, арныкәцара агәраргара аиуразы апышәа апрактикатә компонент ақалақьтә тагылазаашьафәи аинтеграциеи, апревенциатә уснагзатәқәеи реиқәыршәаразы азақәанпъцаратә база ақиара.

Ақыда тагылазаашьақәа рхылапъшра ахырхартала алтшәақәа реизырҳара амзызла, ақиара рымазаауеит аоперациятә алшарақәа/аресурсқәа, ахиазаара ақазара шытыцуеит, ақәфьтәра ахатәбзиара еиьхоит. Аплан иарбоуп атехника/аибытара шытәанкыла арфьцреи аинфраструктура амодернизациеи, иара убас, жәларбжьаратәи аусеицура артбаареи. Аларцәара роуеит ақыда тагылазаашьақәа рхылапъшра аусхкы афәи апъхыагыларә змоу атехнологиакәа, иаххәап, абылрацәыхьчаратә шәартәдара ахылапъшра аелектронтә система.

Аилахәыра **Ауаажәларратә шәартәдара ахылапъшра ацентр – «112»**, ауаажәларратәи амқатәи шәартәдара ақазара ашьтыхра амзызла, инанагзоит атәыла зехьынцәара авидео-ацкляпъшратәи, иара убас, аласра ахылапъшратәи системақәа рышьақәыргыларә/рырқиара апроцесс. Априоритетқәа рхәаакәцаратә программа (ProQA) аларцәара ала, апыжәара змоу ахтысқәа рықәфьтразы иаҳа имачны аамтә атаххоит, аларцәара аиуеит заанатцы агәеанцара SMS асистема, уи ала ишәартәоу ацакырадгьыл афәи иқоу абонентцәа адырра роуеит иқалаз, мамзаргьы иқалар зылшо ашәартәра иазкны. Атаацәарафәи амчыларә

ағағылареи апревенциеи амзызла, ағиара амазаауеит аелектронтә мониторинг асистема, уи абзоурала, амчылаф ареалтә аамтәҕы ихылағшра калоит.

Инагзахоит **аполициатә арыцхәтә аалыц ҕыц** ағцара апроцесс, иаххәап, анонимтә шьтымтә аплатаформа, ахәаа ахысра аелектронтә система, автотранспорттә хархәагақәа ринформациатә платформа, атәылауаа ркны аимадара асистема, ухәа, убас егьыртҕы.

Инагзахоит **аполициа ахыбрақәа рырҕыцра/реиташьяқәыргылареи аобиект ҕыцқәа рыргылареи**, иашьашәалоу аматериал-техникатә база ала урт реиқәыршәареи. **Инагзахоит аамталатәи атакра аизолиаторқәа ринфраструктура арҕыцреи, аҕыц аизолиаторқәа рыргылареи, ижәхьоу авидео-ацклагшратә системақәа рыҕсахреи, амедицинатә пунктқәа раартреи, аинвентар ҕыц ала аизолиаторқәа реибытареи.** Амигрантцәа ирызку аамталатәи атакра ақәыпшыларакәа жәларбжьаратәи астандартқәа инрықәыршәаны реибытареи ацентр аҕы икоу ахаҕқәа рыбзазаратә тагылазаашьяқәа реибытәреи амзызла, уажәтәи аинфраструктура еиташьяқәыргылары, ирееины, аматериал-техникатә хархәагақәа рыла еибытазаауеит.

Аматцзура агентрақәа ажәлар ирыдаргало асервисқәа реибытәра амзызла, крызцазкәа апроектқәа мҕаҕахоит, **алартәара роуеит анахарала аматц аура асервисқәа**, урт иреиуп атранспорттә хархәага анахарала арегистрацияҕы. Атәылауаа атранспорттә хархәага ашәкәы атагалара рылшоит онлайн асистема ала, апрограмма цыла ахархәара ала. Аматцзура агентра атәылауаа ирыднагалоит ахәынтқарратә аномертә дыргақәа анахарала рыҕсахра ирмариоу аматцзура.

Иҳаракү астандартқәа ирышьашәаланы ашахатҕақәа рыҕшаара амзызла, ағиара рымазаауеит аексперттә-криминалтә алшарақәа – алабораториақәа еибытазаауеит хәамтазтәи атехникатә хархәагақәа рыла, акредитация аусхкы аексперттә хырхартала идьыртбаауеит, акинологиатә алшарақәа еибытәуеит.

Акибершәартадара аганахьала иазхауа атенденцияқәа иазҕыһаҕәтәны, акибершәартадара азтаарақәа хшыфшыштра цыда рымазаауеит. Қарт еиҕшцәкьа, етапла, егьырт ақалакь дукәа рҕы, еиҕкаахоит акиберацәҕаура иағагыло ақәҕара аполитиатә акәша; иашьашәалоу акавалификация змоу аполициа аусзуфцәа рхыҕхьазара иазхауеит; крызцазкәа ауснагзатәқәа мҕаҕахоит зықәра назам рзы анырра цәҕа заур зылшо аматериалқәа иаамтәны раарҕшразы; акәшақәа еибытазаауеит апрограмматәи

атехникатәи ахархәага чыдақәа рыла; азақәанпцаратә база еиҕьартәуеит; Европәи Америкәи иреиҕьу акибершәартадара аматцзурақәа рҕны әусеицүра иаҕа итбаахоит.

Инагзахоит ашаҕати азарал заузи рыбжьара акоординатор иматцзура арҕәбарә апроцесс, уи ацәҕаура зхызгази ашаҕати рыдгыларәи, иара үбас, еиҕаҕалар зылшо ацәҕаура аҕынтә рыхьчарәи иазкуп.

Апенитенциартә система

Апенитенциартә система арҕиарәи жәларбжьаратәи астандартқәа рҕынза ашьтыхрәи аҕыжәара змоу хырхартас иаанхоит. Абри ахықәкы анагзаразы, инагзахоит апенитенциартә система аинфраструктура жәларбжьааратәи астандартқәа рзааигәахара апроцесс. Инагзахоит **ускак идуум апенитенциартә усбарта хәыцқәа рыргыларә.** Уажәазы иҕоу аусбартақәа еиҕьартәуеит ашәартадарәи, ауафьтәыҕса изинқәеи, аиҕашьақәыргыларәи аусхкы аҕы амч змоу жәларбжьаратәи астандартқәа инрықәыршәаны.

Иаҕцәахоит **аҕаацәаратә хкы иацанакәа апенитенциартә усбартақәа,** урт рҕы иҕазаауеит зинтересқәеи зәазышәарақәеи еиҕшу, зықәра назам пьытҕык абаандаҕцәа, дара, рхы иақәитхаанза, аҕаацәаратә тагылазаашьаҕы инхар рылшоит.

Апенитенциартәи апробациатәи системаҕы инагзахоит **арессоциализациеи аиҕашьақәыргыларәи апрограмақәа.**

Уажәазы итаку ауааҕсырәи пјасатәи абаандаҕцәеи аусуртала реиқәыршәарәи, азанааттә ацара рытарәи азы иҕоу алшарақәа иаҕа еиҕьхоит. Абри ахықәкы анагзаразы иаҕцәахоит иашьашәалоу асистемақәеи аинфраструктурәи, аҕахра чыдақәа змоу ауааҕсыра ртахрақәа иазпҕьагәатаны.

2020 шықәса ажьырныхәа 1 инаркны аусура иалагеит аилахәыра – Абаандаҕцәа рзанааттә азыҕацарәи реиҕазыҕацарәи ацентр, уи абаандаҕцәа рзанааттә азыҕацарәи реиҕазыҕацарәи иацхрааша хықәкылатәи ауснагзатәқәеи апроектқәеи еиҕнакаауеит.

Аларцәара рымазаауеит абаандаҕцәеи пјасатәи абаандаҕцәеи ахәшьара рытара иазку, алцшәа зхылцша аметодологиакәа.

Апенитенциартә усбарта аҕынтә апробация асистемашҕа аиасрәи ауаажәларрашҕа ахынхәрәи ацхрааразы аларцәара амазаауеит **ахақәитразы азыҕацара аполитика.**

Аплан ала иазпъхьагәаҫоуп №18 ахәышәтәратә үсбарҫа апсихиатриатә аҕәшазы аинфраструктура ҕыц аҕҫара, уаҕа еиҕыркаауеит анеиааиратә қәыпшылараҕы.

Атәылауаҕратә сектор азы еиқәыршәоу асервисқәа рхаҫабзиара ашьашәалазаара амзызла, апенитенциартә үсбарҫақәа рҕы иҕоу абаандаҕцәа ироуа **агәабзиарахьчаратә сервисқәа реиҕьтәра** апроцесс нагзахоит.

Апенитенциартә үсбарҫаҕы иҕоу, апсихикатә гәабзиара аганахьала апроблемақәа змоу абаандаҕцәа ироуа амедицинатә маҫзура аиҕьтәра амзызла, апенитенциартә система ачыдарақәа иазпъхьагәаҫаны, ихиаалахоит иашьашәалоу азақәанҕҫаратә ҕсахрақәа.

Абаандаҕцәа еилазарала, заанаты рхақәҕтәра амеханизм аиҕьтәра амзызла, имҕаҕҕазаауеит иашьашәалоу азақәанҕҫаратә ҕсахрақәа.

Ацәҕаура апревенция амзызла, зхымҕаҕҕашьа цәҕоу, азақәан иақәнымкәо, зықәра назам абаандаҕцәа рҕны аусура иаҕа иҕәҕәахоит.

Иара убас, 14 шықәсанза зхыҫуа ахәыцқәа рыгәҫа ацәҕаура апревенция амзызла, дара рҕны аусура иаҕа иҕәҕәахоит.

Аусбарҫантә абналарә, мамзарҕы, аусбарҫашҕа зақәандарала маҫәахәқак рнагара алшара аиҫатәра амзызла, апенитенциартә үсбарҫақәа рҕы ашәарҫадареи, адәахьытә периметр ахьчареи, абаандаҕцәа рымҕангареи иазку ауснагзатәқәа иаҕа еиҕьартәуеит.

Хықәкылатәи агәыпҕқәа рпрактика иаҕа еиҕьны ахархәара амзызла, инагзахоит ацәҕаура апревенциеи, апробация аофицарцәа, асоциалтә үсзуҕцәа, апсихологцәа уҕәа апробация асистемаҕы аус зуа аспециалистцәа рзанааттә аҕиареи рдырреи аиҕьтәра ацхраареи апроцесс.

Инагзахоит апенитенциартә үсбарҫақәеи апробация абиуроқәеи рҕы иҕоу ауааҕсыреи, аусзуҕцәеи, асасцәеи ршәарҫадареи аусуратә ҫаҕылазаашьақәеи реиҕьтәра; аусзуҕцәа иақәнагоу антидискриминациатә аусуратә ҫаҕылазаашьақәа рзеиқәыршәара; атренинҕқәеи аусзуҕцәа рзанааттә аҕиара апрограмақәеи реиқәыршәареи рымҕаҕҕареи.

Активла аусура нагзахоит аиҫашьақәырҕыларатә аиашазбара апрактикеи апрограмақәеи рырҫбааразы, урҫ рыбжьара, ашьаубатә зин асистемаҕы амедиация аҕышәаратә програмақәа раларҫәара ахырхарҫалаҕы.

1.3.2 Ауаытәыџса изинқәа рыхьчара

Аиҳабыра рзы ҕыжәарас иаанхоит хәынтқарратә политика ашьақәыргыларә аан ауаытәыџса изинқәа рыхьчара иазку азнеишьақәа зегыи реидцара.

Ишьақәырбәбәаны, имџаҕыргоит **Ауаытәыџса изинқәа рыхьчара иазку амилаттә стратегия** ҕыц, уи ала иҳәаақәтцахоит ауаытәыџса изинқәа рыхьчара аусхкы аҕыи аиҳабыра ирымазаауа аҕыжәарақәа. Крызцазкәа ауснагзатәқәа мџаҕахоит **азинеиқарара** амџаҕареи, иарбан дыргазәалак ала ауаыи изинқәа рыларқәреи аеыхьчареи аҕыхреи амзызла.

Крызцазкәа ауснагзатәқәа мџаҕахоит ауаажәларратә ҕсҕазәара аусхккәа зегыи рҕыи **агендертә аиқарара** арбәбәаразы. Агендертә дыргала иқәцоу ацәҕәура афакт цыҕыхьаза азы ирласзаны ақәҕытра еиқәыршәазаауеит.

Ахәыцқәа рзинқәа рыхьчара амзызла, иара убас, ахәыцқәа рзы амчыларә апревенциеи, аарҕышреи, қәҕиарала ақәҕытреи азакәанҕцара қәҕиарала апрактикаҕы ахархәареи амзызла, еиқәшақәтны аусура нагзахоит.

Аиҳабыра, **зылшарақәа мацу ауааҕысыра** ирызку ЕАР Аконвенция амџаҕара нарыгзоит, иара убас, зылшарақәа мацу ауааҕысыра рҕахрақәа иазҕыхьагәатаны, ауаажәларратә ҕсҕазәара аусхккәа зегыи рышқә дара ринтеграция иацхраауеит. Крызцазкәа ауснагзатәқәа мџаҕахоит «Зылшарақәа мацу ауааҕысыра рзинқәа ирызку» Қырттәыла азакәан қәҕиарала апрактикаҕы амџаҕара амзызла.

Аиҳабыра, хәҕыхьақәаҕы, **зықәрахь инеихьоу ауааҕысыра** реицаҳареи аекономикатә ганахьала рыцхраареи, агәабзиарахьчаратә сервисқәа рыла реиқәыршәареи нарыгзоит. Хшыџышьытра чыда амазаауеит ауаажәларратә ҕсҕазәара аусхккәа зегыи рҕыи дара рсоциалтә инклузиеи, зықәрахь инеихьоу ауааҕысыра рзы амчыларә апревенциеи, амчыларә афактқәа зегыи ирласзаны рықәҕытреи. **«Асоциалтә усура иазку»** Қырттәыла азакәан амџаҕара амзызла имџаҕахоит иашьашәалоу ауснагзатәқәа. Аиҳабыра иаццаны аресурсқәа алырхуеит асоциалтә усзуџцәа рхыҕыхьаза аизырҳареи, рквалификация аиҕьтәреи, аспециализациеи иашьашәалоу ацәаусҕысеи аиқәыршәареи азыхәан.

Хәҕыхьақәаҕы хшыџышьытра чыда амазаауеит **атәылауаџратә аиқарареи аинтеграциеи ахәынтқарратә политика**, аиҳабыра еҕрыдыркылоит еҕымџаҕыргоит 2021 – 2026 шықәсқәа рзтәи астратегия ҕыц. Аиҳабыратә **политика** хықәкыс иамазаауеит **атәылауаџ**

цыпхьаза, аетникатэ хылтшытра ала еилых камцакэа, ауаажэларратэ пьстазаара аусхккэеи, атэыла аекономикатэ афеиареи, аполитикатэи атэылауафратэи процесскэеи рфы алахэызаара илшаратэы атагылазаашьякэа изеикэыршэара.

Асоциалтэ интеграция ацхраара амзызла, хшыфзышытра чыда амазаауеит **ахэынтьқарратэ бызшэа адырра айьтэра. Ауаапсыра зеггы ртахракэа иазпхьягэатаны**, ахэынтьқарратэ бызшэа ацара апрограмакэа иаха ирацэахоит.

Хшыфзышытра чыда амазаауеит **аетникатэ аитцара** ахатарнакцэа иаку аинформациатэ қыпшыларашка ринтеграция. Адгылара амазаауеит акультуратэ чыдаракэа реикэырхареи рыхьчареи азцаара. Ахэынтьқарратэ сервискэа рхархэара апроцесс иаха иманшэалазаауеит. Иаха итбаахоит амилатэ аитцара иацанакэа афар рырбэбэареи ауаажэларратэ пьстазаарафы рылахэызареи иацхрааша апрограмакэа.

Инагзахоит **ахатэра азин** ахьчара. Еикэыршэазаауеит амал шэартада ашэкэы атафра апроцедуракэа, хаамтазтэи атехнологиякэа рхархэара алагы.

Ацаус азини ашэартадареи аусхкы афы азакэангьцаратэ база айьтэреи апрактикафы иназаны ахархэареи ахырхартала асура нагзахоит. Абри аус афы агыжэара амазаауеит ацаус ашэартадара иазку арегуляциякэа апрактикафы қэфеиарала рыкэныкэареи ацаус аинспекция амандат амфэпгареи.

Азинхьчаратэ органкэа рхатарнакцэа икарто ацэгьауракэа рзы қэфеиарала аусеилыргара амфэпгара амзызла, айхабыра, **ахэынтьқарратэ инспектор имацзура** алшаракэа рырбэбэара иацхраауеит, зызбахэы хэоу амацзура хапхьяка иаха арфеиара иазку ареформакэа рымфэпгара иадгылоит.

Ирыдыркылоит **ақэцаранагзара азакэанеидкыла** фыц, убри абзоурала, атэылафы еикэыршэазаауеит жэларбжьаратэи астандарткэа ирышьашэалоу ақэцаранагзаратэ усмфэпгара азакэантэ гарантиякэа. Иара убас, азакэанеидкылафы иазпхьягэатазаауеит иакымкэа ановациякэагы, урт реихара, ақэцаранагзара асистема фыц ашьақэыргылареи, ақэцаранагзаратэ процесс армариареи, ақэцаранагзара апроцесс аан аганкэа зеггы рзинейкарара ахьчара апринцип ашьақэырбэбэареи, үи антыц икоу асервискэа реиьтэреи, ахархэаф асервис фыцкэа идгалареи иазкуп. Айхабыра атэылафы изфыдоу абизнеслагылазаареи аинвестициатэ лагылазаареи апьцареи ахатэра азин аламкысрей,

иара убас, ақтараанагзара азақәанейдкыла Евроеидгыла азин излауа ала азааигәахареи ауп хықәкыс ирымоу.

Ақтараанагзара азақәанейдкыла ғыц анрыдыркылалакь, етапла имғапгыахоит апрограмматәи аинфраструктуратәи проектқәа. Уи адагы, ахәынтқарратә ақтараанагзақәа, хазхаталатәи аусуразы иатаху азтараақәа рзы аитазықатара иахысуеит.

Ауағытәықса изинқәа рыхчара аусхкы ағы уажәазы икоу ахасабтәқәа рынагзаразы, жәларбжьаратәи астандартқәа ирышьашәаланы, еибьартәуеит **административтә зинеилагарақәа рзақәанейдкыла.**

Евроеидгылашқа ассоциирра аусхәапштә ала иазпгыагәатоу апгыхықәрақәа инрықәыршәаны, аусура нагзахоит ганкала, ахәыцқәа ишрыхәаша ала алиментқәа ршәареи атаақәара рнықәгара егырт аформақәеи ирызку 2007 шықәса абтара 23 ирыдыркылаз Гагатәи Аконвенциеи, иара убас, Анықәгаразы апгыхықәра азин иазку 2007 шықәса абтара 23 рзы ирыдыркылаз апроколи, егы аганахьала – азбаратә еиқәшақатра иазку Гагатәи 2005 шықәсатәи Аконвенциеи Қыртәылазы ихимпгадоуп хәа азхатара амзызла.

Активла аусура нагзахоит жәларбжьаратәи азбарақәа рғы Қыртәыла атәылауаа ринтересқәа рыхчаразы. Европа Ахеилак аминистрцәа ркомитет ағы инагзахоит адепортация зызу рус азы ақтара анагзара еиқәзыршәаша ауснагзатәқәа.

Атәылауаа ртахрақәа ирышьашәалоу ахәынтқарратә сервисқәа рырғиареи ахәынтқарра адокументтә гәынкылара ахчара аибьтәреи амзызла, 2021 шықәсазы Ахалцихе аадыртәуеит Самцхе – Джавахетәи арегионалтә архив ахыбра ғыц.

Атәылауағратәи анаплатратәи усқәа рзы азбартақәа русеицура аибьтәреи, атәылақәа рыбжьара азинтә аицхыраара апгыкәреи апроцедурақәеи рырмариареи, атәылауағратәи акоммерциатәи аимаққәа иаамтаны, қәғиарала ртыпқытәреи амзызла, Қыртәылазы ихимпгадоуп хәа азхатаразы, Қыртәыла апарламент иадаргалоит «Атәылауағратә ма акоммерциатә усқәа ирызку азбаратәи, иара убас, азбара иатанамкәагы адокументқәа ахәаанырцәкыа рдәықәтара иазку» Гагатәи 1965 шықәсатәи Аконвенциеи, «Атәылауағратәи акоммерциатәи усқәа рзы ашақатгақәа ахәаанырцә рыпгышаара иазку» Гагатәи 1970 шықәсатәи Аконвенциеи, дара ирыдхәалоу иашьашәалоу азақәанпгытаратә пгысахрақәеи.

2. Аекономикатә аҕиара

Акоронавирус ахкҕыц апандемия амшала, Қырттәыла аекономикаҕы аҕыц аҕасабтәкәеи апроблемакәеи цәыртцит. Иара убас, апроблемакәа инрываргыланы, апандемия аан атәыла алшара ҕыцкәеи аперспективакәеигыы аиуит. Абарт алшаракәа излауа ала инартбааны рхархәара ауп анефстәи ҕшышыкәса рыфнуцкәа атәыла аекономикатә политика изыкызаауа. Аамтәкала, аусура ду мөаҕҕазаауеит атәыла аекономика асистематәи аструктуратәи апроблемакәа рхырхартала. Апандемия аамышьтахьтәи аамтазы Қырттәыла ирласзаны аекономика аиташьақәыргыларазы алшрақәа зегыы еиқәыршәазаауеит.

Атәыла аекономикатә политика, ҕәсеиҕш, ҳаҕхьаҕаҕы зхы иақәитү ацбармыкыа апринцип ашьаҕа ала аҕиара нанагзоит, хазхатәи асектор атәыла аекономиказы ахадаратә мчыс иаанхоит. Иара убас, аекономикатә политика, амакроекономикатә тышәынтәалара ахчареи, абизнеслагылазаареи аинвестициатә лагылазаареи арҕиареи ашкә ахы рхазаауеит, уи апандемия амшала азарал зауз абизнес аиташьақәыргылареи, анефс, артбаареи иацхраауеит. Аекономикатә азҳаразы аҕакы ду змоу афактор ҳасабала, хшыфзышьтра ду амазаауеит аинфраструктура аҕиара азцаараҕы.

Аиҳабыра рекономикатә политика хықәкыс иамазаауеит аковидпандемия аамышьтахьтәи адунеи аҕы Қырттәыла атыҕ ҕыц ашьақәырҕәбәареи, аекономикатә аҕиара аиқәыршәаразы алшара ҕыцкәа иназаны рхархәареи, чыдала, афнуцкәтәи инвестициакәа реизырҳара ацхраареи атәым инвестициакәа рыдыҕхьалареи аганахьала.

Кыраамтала аекономикатә азҳара аиқәыршәара амзыла, аиҳабыра, аекономика аструктуратә аитакреи, иара убас, аекономикатә факторкәеи аҳәынтқарра иатәу аресурскәа аекономикатә аҕиара апроцесс ашкә алагалареи ахырхартала аусура нарыгзоит.

Иара убас, активла инагзахоит иашьашәалоу аҳәынтқарратә институткәа русушьа аиҕьтәра апроцесс, уи атәылаҕы аекономикатә политика кәҕиарала амөаҕҕара иацхраауеит.

Аиҳабыра хықәкы хадас ирымазаауеи Евроеидгыла алалара иазкны азықәамта аҕацаразы 2024 шықәсанза атәыла аекономика армазеира. Абри ахықәкы анагзаразы, Қырттәыла аиҳабыра имөаҕырго аекономикатә политика атәыла аекономика ирласзаны аизырҳареи,

аҗарра аитцатәреи, арегионалтә алогистикатәи аинвестициатәи центр аҳасабала атәыла ацакы арҗәҗәреи.

2.1. Аекономикатә политика акризис аҗынтә алцреи аекономикатә аҗиара ласи

Аковид-19 апандемиа аихылцыз акризис амшала атәыла аекономикеи, иара убас, ауаажәларратә җсҗазаара аганқәа зегы азарал ду роуит.

Заанатәи ахәшьяра ала, 2020 шықәсазы атәыла аәнуцкәтәи аалыц наза азҳара ицоурам 5% ирақарахоит. Иара убас, акризис аан, аусуратә тыҗқәа рыхьчара амзызла, антикризистә план ала аизҗыагәаҗоу ашәахтә зинчыдақәа аизҗыагәаҗаны, 2020 шықәсатәи аҳәынцқарратә биуцет аҗы ашәахтә хашәала мацара 1.3 миллиард лари ала имацхоит. Абиуцет ахарцътә хәҗаҗы аиццаны ицәырцыз аҗахрақәа рзы ахарцьқәа аизҳаит 1.6 миллиард аҗынза. Инеизакны, 2020 шықәсатәи абиуцет адефицит аизҳауеит 9,1%-нза.

Акризис ақәҗыҗразы, аихабыра, жәларбжьаратәи ацхыраара аҳасабала, аиццаны 1.7 миллиард адоллар роуит. Абри аҗара, ганкахьала, имацҳаз абиуцеттә хашәала ахартәареи, егы аганахьала – антикризисттә план ала аизҗыагәаҗаз ахарцьқәа рфинансыркрей аизыркит. Убри абзоурала, 2020 шықәсазы аҳәынцқарра ауал атәыла аәнуцкәтәи аалыц наза аҗынтә 59,9% ақарахоит. Анеәстәи җшышықәса рыла, аихабыра абри ауал арбага хәычы ашқә архынҳәра еиқәдыршәоит.

Акризис аглобалтә қазшыа амоуп, убри аҗынтә, аекспорттә цьармыкьяҗы аҗагылазаашья еицәахеит, Қырттәылантә аекспорт мацхеит. Акризис анырра цәҗа амоуп ахашәала егырц ахыцхырҗақәа рзгы, чыдала, атуризм асектор азы. Убри амшала, 2020 шықәсатәи аҳасабырба адефицит аизҳауеит 9,7%-нза.

Акризис аан атәылаҗы аекономикатә активра даараза имацхеит. @-ганклатәи ашок иқан – аҗахраҗы уи аиқәыршәараҗы аганахьала. Абизнес җагылазаашья цәҗахеит - афинанстә проблемақәеи аусуратә тыҗқәа рцәызра ашәартәреи цәырцит.

Жәларбжьаратәи авалиутатә фонд азҗыагәаҗарақәа инрықәыршәаны, 2021 шықәсазы Қырттәыла аекономикаҗы ицоуроу адинамика қалоит, аекономикатә азҳара арбага 4,3%-нза ишьтыцуеит.

Анеәстәи җшышықәса рыла Қырттәыла аекономика акризис алцреи ирласзаны аиҗашьяқәырғылареи, азҳареи алшароуп.

Аихабыратә программа 2021 – 2024

Қырғтәыла аиҳабыра рекономикатә политикаҕы аамтәкыәҕла аҕыжәара рымазаауеит:

- акоронавирус апандемиа иахылцыз анырра цәҕа аитцатәра/аекономикатә азарал излауа ала аитцатәра;
- апандемианза иҕаз ицоуроу атенденциакәа реиташыакәыргылареи аекономикатә азҳара лас аиқәыршәареи.

Аиҳабыра абри ахықәкы нарыгзоит афискалтә дисциплинеи, азарал зауз аекономикатә сектор аҳәынтқарра аҕынтә ацхыраара аҕареи, атәыла ауааҕсыра уажәазы ирымоу аахәаратә алшара аизырҳареи, асоциалтә аиқәыршәара асистема аиҕьтәреи иазку ауснагзатәкәа етапла рымәаҕҕара ала. Абжьаратә аамтәзы ахадаратә ҕыжәарас иаанхоит:

- атәыла арегионалтәии жәларбжьаратәии аконкүренциалшара аиҕьтәра;
- аконкүренциа зылшо атыҕантәи анаплакҕреи аекспорти рыдгылара;
- аәнуцкәтәии атәыми инвестициакәа рыдыҕьхалара.

Абарт ахықәккәа рынагзаразы еиқәыршәазаауеит итышәынтәалоу амакроекономикатә лагылазаара; уи аҳәаакәа ирҕагзаны; аиҳабыра еиқәдыршәоит: иаҳа еиҕу афискалтә дисциплинеи, аҳәынтқарра ауал етапла аитцатәреи, ахәкәа ртышәынтәалареи, амонетатә политика ахыҕшымҕреи, абиуцъет адефицит етапла аитцатәреи.

Аекономикатә аҕиара иацхрааша амакроекономикатә климат аиқәыршәаразы хымҕада имәаҕҕазароуп афискалтәи амонетатәи аCOORDINATION политика, цыдала, апандемиа аамышьтахьтәи аамтәзы. Ари аганахьала, аәнуцкәтәи инвестициакәа рыдгылареи астимулиация амасштабкәа реизырҳареи амзызла, афискалтә стимулиация инаваргыланы, хымҕада ахархәара рымазароуп амонетатә политика астимулиация иацхрааша ахархәагакәа. Абри апроцесс аҕы, аиҳабыра изыдгыло афискалтә политика амәаҕҕара аинаваргыланы, ацакы ду амазаауеит атыҕантәи ацьармыкыәҕы атәым инвестициакәа рыдыҕьхалара ацхраара, уи аназынатә хәҕа аитцатәреи иаццаны амонетатә стимул аҕцареи иацхраауеит.

Абри зегы абзоурала, ацыхәтәантәи ххықәкы наҳагзар халшоит – аусурҕадара арбага аитцатәреи, аҕарра цәҕа аҕыхреи, аҕарра аҕазара аларкәреи, уажәтәи аҳасабырба адефицит аитцатәреи, аекономикатә азҳареи ахашәалахәкәеи реизырҳареи.

Убри азыхэан, Қырттэыла аиҳабыра, дара еиқэдыршээз аконкреттэ план инақэыршээны, рнапағы иҫоу ахархэагақэа зеггы рхы иархээны, ақыртұа економикеи абизнеси иацхраар рылшоит.

Афискалтэ политика аганахьала имѡаҫаҫахоит абарт ауснагзатэқэа:

- **инагзахоит афискалтэ консолидациеи афискалтэ дисциплина аиҫтэреи апроцесс** – инагзахоит ахарцъқэа роптимизация апроцесс, аҫара рзоушьтзаауеит аекономикатэ еффе́кт ду змоу апроектқэа мацара, ахэынтқарратэ инвестицияқэа рхылаҫшра (PIM) ахархэага алартэара ала (2024 шықэсанза абиуцъет аҫынтэ аҫара ззоурышьтұа апроектқэа 100% абри ахархэага ала ихырѡуеит). Абиуцъет адефицит, етапла, 3%-нза илаҫхоит.
- Иаҫа иконкрету алагылазаара аиқэыршээара амзысла, еиҫахэаҫшүеит уажэтэи ашээхтэ зинчыдақэа рсистема, ашээхтэқэа рхылаҫшра асистема иаҫа еиҫхоит.
- **Ахэынтқарратэ программақэа** ирхылтұа ақэҫиарақэа реиҫтэра амзысла, зызбахэы хэоу апрограмақэа рылтцшээқэа анализ рзуны, ахэшъара рыртшоит.
- **Ахэынтқарратэ наплаққэа рреформа** мѡаҫаҫаауеит.
- Ихьчазаауеит зеггы реиҫа аекономика иазыманшээлоу акапиталтэ инвестицияқэа роптималтэ хыҫхьазара – абжъаратэ аамтэ иалагзаны Қырттэыла ихьчазаауеит акапиталтэ харцъқэа 80%-тэи аѡазара аѡнуцқатэи аалытц наза аҫынтэ.
- Иара убас, атэыла аекономикатэ тахрақэа инрықэыршээаны, акапиталтэ проектқэа зеггы аҫыжээара ранашьара асистема иаҫа ицъбарахоит.
- **Уажэтэи ахасабырба адефицит арбага лақэы** аиқэыршээара - ахадаратэ цакы змоу хықэкүп, 2024 шықэсанза адефицит арбага 5% атцкыс илаҫхароуп.
- **Ахэынтқарратэ финанққэа ихырхаганы рхархээара аиқэыршээара** - абиуцъет аартызаара ахырхартала активла аусура нагзахоит, хшыѡзышьтұра цыда амазаауеит абиуцъеттэ процессқэа рҫы ауааҫсыреи иазҫлымхау аиҫкаарақэеи рылахэызаара аизырхара азтцара.

Анаплақратэи аинвестициатэи усура ацхрааразы, аиҳабыра, дара рнапағы иҫоу алшарақэа зеггы рхы иадырхэоит, лымкаала:

- хаталатэи ахатэра азин ахьчара еиқэыршээазаауеит.
- Абизнес хатарнақцэа рҫны аинтенсивтэ аимадара нагзахоит.

- Ағыц регуляцияға рыдыркылоит абизнес ахатарнақға ркны еиқәшақатны.
- Арегуляцияға ирымоу анырра ахәшьара аҫара аинструмент алартҫара апроцесс иаха иҫбаахоит.
- Иманшәалоу ашәахтә лагылазаара ихьчазаауеит, ашәахтә аидара ацлом, аелектронтә сервисға ралартҫара нарыгзоит.
- Акризис алцра амзызла, аҫира амариара аганахьала икоу апроблема излауа ала атыҫқәҫара амзызла, еиуеиҫшым ахархәағаға рыла зхархәара кало афинанстә ресурсға рыла аиқәыршәара.
- Атәыла аинвестициатә политикатә аплан еиқәдыршәоит азнеишьа ғыц ала. Уи, жәларбжьаратәи аилахәырақәа ррегионалтә офисқәеи ареалтә сектор (ааглыхра) ағы аинвестицияқәеи рыдыҫхьалара хықәкыс измоу ақытанхамқатә еилахәыра ашьаҫа ала еиқәдыршәоит. Абри апроцесс иалагахьеит, иашьашәалоу аилахәырақәа ркны аимадареи иашьашәалоу ажәалагалақәа рықатцареи нарыгзоит.
- **Ихьыҫшым ареитингға реиҫьтәра - аихабыра хықәкыс ирымоуп атәыла ихьыҫшым ареитинг аиҫьтәра атенденция ахьчара**, уи абзоурала, акредиттә реитинг аинвестициатә ақазаранза (BBB -/Ваа3) ишьтыцыр ауеит.
- **Аэкономика аструктуратә реформақәа рымқәаҫара аэкономикатә тышәынтәалара арбәбәара амзызла** – арегион ағы аҫхьагылара змоу ареформатор тәыла ахасабала Қырттәыла аимиць арбәбәара.

2.2 Аусуртала аиқәыршәара

Аусуртала аиқәыршәара аганахьала ахадаратә цакы амоуп абизнес адгылара, избанзар абри аусхкы ауп, бжеиҳарала, аусуратә тыҫқәа еиқәзыршәо. Ахәынтқарра аҫаус аҫьармыкьа қәғиарала аусура иацхраауеит, лымкаала, аусзуқәа рзинқәа рыхьчара иазғлымҳауп. Ахәынтқарра, аҫаус аҫьармыкьағы аҫахреи уи анагзареи рыбжьара икоу адисбаланс ариашара амзызла, азанааттә аҫара аполитика қәғиарала амқәаҫара иағуп. Иара убас, анеқстәи ашықәсқәа рзы:

- аусзуқәа рзинқәа рыхьчара амзызла, иаха ибәбәахоит аҫаус аинспекция азақәанҫцаратәи аинституциатәи факторқәа.

- Иашьашәалоу атцаратә программақәа рхархәара арманшәалара ала, хшыџышьтра чыда амазаауеит акадрқәа рырмазеиреи урт ркомпетенция аизырқареи азцаара.
- Аҕеиреи аларцәареи амазаауеит уажәазы иҕоу аҳәынтқарратә программақәа рыла иазпұхьагәаҕоу аҕьаус аҕьармыкыа аматцзурақәа, урт ирытцанакәеит азанааттә гәырцкәыл арҕеиреи, азыҕацареи аитазыҕацареи, аҕышәареи, аконсультацияқәеи, акариера апланшьтыхреи. Иара убас, атәыла зехьынцъара еиқәыршәазаауеит еиҕькыарада асервисқәа рхархәара алшара.
- Инагзахоит аҕьаус аҕьармыкыа атцаареи, аусурта иашьтоу аҕааҕьсыра аинформация рытареи, аусуратаџцәеи аусура иашьтоу аҕааҕьсыреи рыбжъара аимадареи.
- Инагзахоит жәларбжъааратәи аҕьаустә миграция аиҕекаареи иашьашәалоу азакәанҕцаратә база аиҕьтәреи апроцесс.
- Амиграция аусхкы аҕы аҳәынтқаррақәа рыбжъара аусеицура аҕеиреи, аамтала аҳәаанырцә изакәанны аусура (ациркулиартә аҕьаустә миграция) алшарақәа рыртбаареи, аҕьаустә мигрантцәа рзинқәа рыхьчареи амзызла, аҳәынтқаррақәа рыбжъара џ-ганктәи аганрацәалатәи аиқәшахатрақәа рыртбааразы аусура нагзахоит.

2.3. Анаплатратә лагылазаара

Инагзахоит анаплатратәи аинвестициатәи лагылазаара аиҕьтәреи иашьашәалоу ауснагзатәқәа рымџаҕьгареи:

- Ихьчазаауеит ахатәра азин аламкыысра апринцип.
- Хазхаҕалатәи асектор аҕы иҕоу апроблемақәа раарҕьшреи рызбареи амзызла, абизнес ахатарнакцәа рҕны аиҕецаажәарақәа нагзахоит. Абизнесомбудсмен институт иаҳа ибәбәахоит.
- Қырттәыла ихьчазаауеит иманшәалоу ашәахтә система – ашәахтә хәҕақәа лаҕьызаауеит, аларцәара рымазаауеит азнеишьа ҕыцқәа:
 - еиқәыршәазаауеит иаццоу ахәҕьсазы ашәахтә автоматла архынхәра;
 - ашәахтә декларацияқәа автоматтә система аларцәара;
 - Афинансқәа рминистрраҕы иҕоу ашәахтә еимакқәа рсистема ареформа – ареформа аҳәаақәа иртагзаны еиҕекаахоит азанааттә дыргала еиқәыршәоу, ашәахтәи ахазалхратәи аймакқәа рыхәаҕьшра иазку аколлегиятә орган, уи алахәылацәа ралхреи, рышьақәырбәбәареи, рамхреи аҕькара ала

еиқәыршәәзаауеит зызбахәы хәоу аорган ахыыпшымра. Ареформа абзоурала, аймакқәа рыхәәпшратә орган аинституциатә ганахьала иаха ибәбәахоит. Ашәахтәшәәәцәа рпозиция еибьхоит;

- еиҗахәәпшүеит ашәахтә еиқәшахәтәрақәа рпрактика – аконкуренциатә лагылазаареи аекономиказы анырреи ахәшьара аҗаразы ашәахтә еиқәшахәтәрақәа рпрактика ахәарҗазаара аилкааразы аҗакы ду амоуп абри азҗаразы анертбаау адиалог алагара.

- Инагзахоит арыцхәтәи хәамҗазтәи атехнологиақәа ралартәара, үи абзоурала, анаплакәцәа рхы аадырхәар рылшоит алҗшәа бзиа зхылҗуа хәамҗазтәи асервисқәа, иара убас, ашәахтәқәа ршәара аҗәцара ашәарҗара аитәтәреи аиашоу ашәахтә администрирреи еиқәыршәәзаауеит.

- Қырҗтәыла ашәахтәи ахазалхратәи закәанеидкыла Евроеидгыла азакәанеидкыла аҗны агармонизация апроцесс нагзахоит.
- Активла аинагзахоит ахәынҗқарра аиатәу аресурсқәа аекономикатә усураҗы рхархәара, ахәынҗқарра аиатәу амал априватизациягы үахь аналаҗаны.
- Аконкуренция зылшо, аинвестициятә ганахьала иманшәалоу алагылазаара аҗҗара амзызла аинагзахоит аҗҗтәқәа рсектор ареформа. Ареформа аәбатәи афаза ала аизпъхәгәәтоуп аҗҗтәқәа рсектор еиҗызкаауа азинтә база арҗыҗара, абри апроцесс ахәаақәа аирҗаҗаны, алартәара рымазаауеит аинтеграция зызу алицензиятә системей, агеологиятә дыррақәа анапхгара рыҗара хәамҗазтәи асистемей, афискалтә режим арҗыҗарей, иара убас, ахылапшратә функцияқәа рырбәбәарей, ашәарҗарақәа ахәшьара рыҗара ашьаҗа ала амониторинг асистема аҗҗарей.
- Арейбьү жәларбжьаратәи аҗырпшҗтәқәа шыаҗас аҗаҗаны, аимапҗахоит ахәынҗқарратә наплакқәа рреформа, үи шыаҗас амазаауеит ахәынҗқарратә наплакқәа арызку жәларбжьаратәи астандартқәа рыла аизхәҗоу 5 пунктк:

- анаплакқәа рзы акоммерциятә хықәкқәа рпъыжәара аизхәуеит;

- анаплакқәа рҗы алартәара рымазаауеит акорпоративтә напхгараҗара апринципқәа Аекономикатә үсеиҗурей аҗиарей азы аиҗкаара (OECD) апринципқәа рышыаҗа ала;

- иҳаақәцахоит аҳэынтқарратә наплагқәа рымазаара аполитикеи арационалреи;

- анаплагқәа рғәэарабжьаратә стратегиатә ахықәкытә арбагақәа рхылагъшра;

- аконкуренциатә нейтралла а принцип аинституционализация.

- Имғагъгахоит Апартниортә фонд ареформа.
- Апрактикағы алартәара амазаауеит акризис итагыло абизнес аиташьяқәыргыларә асистема ғыц (акәатра альтернатива ҳасабала); ихьчазаауеит акредиторцәа рзинқәа, уи ашәаралшара аганахьала иҕоу атагылазаашья азгъхагәатарей аинвестициатә лагылазаара аиҕьтәрей аицхраауеит. 2021 шықәса мшагы инаркны амч зауа «Аиташьяқәыргыларей акредиторцәа ркоолективтә аҳәарақәа рынагзарей аизку» Қырттәыла азакәан ашьаҕа ала, анаплагқәа реиташьяқәыргыларазы ааҕа алшарақәа ҕалоит, акредиторцәа рзинқәей рзакәантә интересқәей рыхьчра аиқәыршәаразы ааҕа агарантиақәа иҕазаауеит. Убри адагы, аилацәажәоит **афизикатә хағы икәатәра аинститут** ашьатаркра азцаара, аҕиара змоу атәылақәа рғы абри аҕыза ахархәага иҕоуп.
- Инагзахоит акапитал аҕьармыкы аструктуратә реформа, уи аҳәаақәа иртагзаны, 2021 шықәсазы ацәырыргоит акапитал аҕьармыкы астратегия ғыц. Зызбәахәы хәоу ареформа аҳәаақәа иртагзаны, зыхә дуу ақьаадқәа рҕьармыкы аргәиаразы азакәангъцаратә база аиҕьартәуеит. Анаплагқәей аинвесторцәей аахьяуажәраанза иҕаз иликвидым активқәа рхархәарей, урт рыла аинвесторцәа рыдыгъхаларей рылшоит. Кыраамтала акапитал алатцара ацхраара амзызла, аус рыдырулоит кыраамтатәи агъагъсатә продуктқәа, урт рыбжьара, атәанчәхәтә реформа аҳәаақәа иртагзаны, ахыркәшазаауеит хазхаталатәи атәанчаратә схемақәа рреформагы, уи кыраамтала лари акумуляция апроцесс аицхраауеит. Қырттәыла, аперспектива змоу аҕьармыкы ҳасабала акавалификация аиурц азыхәан, ауснагзатәқәа рплан аиқәдыршәоит.
- Инагзахоит аиноациатә, аара убас, атехнология ҳаракқәа рстартпқәа арызку аинвестициатә проектқәа рыдгыларә.
- Арегионалтә технопаркқәей ауниверситетқәей рылахәызаара ала, аинагзахоит аиноациатә аидея ғыцқәа рыдгыларатә программақәа.

- Инагзахоит зхы иақәйтү ацъармыкьатә институтқәа рырфеиара апроцесс – аконкуренциатә политика аинституциатә база иаха ибәбәахоит, акоммерциатә аймакқәа ртыгьқәцара альтернативтә механизмқәа (амедиация) афеиара рымазаауеит, аларцәара амазаауеит иласу, алтцшәа зхылтцуа аиашазбаратә практика, ихыркәшазаауеит ахәынтқарратә аахәарақәа ирызку аймакқәа рыхәагьшра асистема аитакра апроцесс.
- Ихыркәшазаауеит амедиация иазку ЕАР Аконвенция аратификация апроцесс, уи аймакқәа ртыгьқәцаразы альтернативтә механизм ахәсабала амедиация афеиара иацхраауеит.
- Инагзахоит анаплакәцәа рыла жәларбжьаратәи ацъармыкьа ахархареи, зхы иақәйтү ахаахәтра иазку аиқәшахәтра ахәаақәа иртагзаны уажәазы икоу алшарақәа рхархәареи ацхраара, ари апроцесс аан анаплакәцәа ацхыраара роуеит жәларбжьаратәи астандартқәа ирышьашәалоу ааглыхреи асистемақәеи рырфеиарафәы; ацъармыкьа фыцқәа рыгьшаара амзызла, зхы иақәйтү ахәаахәтра аореал иаха итбаахоит (Израили, Индиеи, Америкеи, Аладатәи Кореиеи, арагьтәи атәылақәеи); агьжәара амазаауеит Америкаҕны зхы иақәтү ахәаахәтра иазку аиқәшахәтра адкылар аазцаара.
- Аханатә ишьақәгылазаауеит атәыла аинвестициатә политика – апандемия аамышьтахь Қырттәыла ииасуеит атәым инвестицияқәа рыдыгьхалара агрессиатә политика ашқа, атәыла атыгьыркара апроцесс дырфәыцуеит. Иара убас, иаха ибәбәахоит аинвестициатә усура аоординациатә механизмқәа, ацентртә напхгаратә усбартақәеи, иара убас, атыгьантәи ахаланапхгаратә органқәеи рҕны. Убри абзоурала, жәларбжьаратәи атыгьантәи аинвесторцәа рҕны аимадара еибьхоит.
- Итбаахоит арегуляцияқәа ирымоу анырра ахәшьара атара (RIA) аинструмент, уи абзоурала, алтцшәа цәгьақәа ҕамларцаз, аэкономиказы анырра змоу азбара цыгьхьаза заанатцы анализ азура рылшоит.
- Ирыдыркылоит «Анаплакәцәа ирызку» азакәан фыц, уи афәы иарбазаауеит ассоциация иазку аиқәшахәтреи уи агәылатцақәеи рыла иазгьхьагәаҕоу Евроеидгыла арегуляцияқәа рыхәарақәа, убри абзоурала, Қырттәыла акорпоративтә зин Евроеидгыла азакәангьцара иазааигәахоит.

- Аконкреттэ бизнеслагылазаара ацхраара амзызла, ахэынтқарра, етапла, зхала аусуреи афеиареи зылшо аекономикатэ усхкқэа ирылцуеит.

2.4. Анаплатратэи аинвестициатэи аусура ацхраара

COVID -19 алтшэа цэгьақэа рырмацреи апандемиа аамышьтахь ирласны аекономика айташьяқэыргылареи азы ахадаратэ цакы амазаауеит абизнес ацхраара, анаплатра маңи абжьаратэ наплаткреигьы уахь иналатцаны.

Анаплатра маңи абжьаратэ наплаткреи арфеиареи иреиьбу жэлербжьаратэи апрактика алартцэареи амзызла, 2021 – 2025 шықэсқэа рзы еиқэыршэазаауеит «Анаплатра маңи абжьаратэ наплаткреи афеиара астратегиа», уи шыаас иамазаауеит европатэи «Анаплатра маң акт» апринципқэа.

Абизнес адгылара аганахьала, уажэтэи ауалқэа рыхцареи, иара убас, аликвибра апроблемақэа ртыгықэцареи амзызла, хагыхьякагы апыжэара амазаауеит афинансқэа рыгышаара ахархэагақэа рырфеиара азцаара. Иара убас, ацакы ду амазаауеит атехникатэ ганахьала анаплатра ацхраареи ари аусхкы аинтернационализация адгылареи.

Хыхь еиқэыгыхьазоу ахықэкқэа рынагзара ала, Қырттэыла аижабыра акредит-гарантиатэ схема арфеиара рылшоит. Акредит-гарантиатэ схема абзоурала, имаңуи абжьаратэи абизнес иажа имарианы афинансқэа рыгышаара алшоит, аекономика иаццаны акредитқэа азоушьтра иацхраауеит, имаңуи абжьаратэи анаплатқэа аликвибра еиьхоит.

Агентра – «Икаца Қырттэылафэ» инанагзоит атыгьантэи анаплаткреи асасаиртатэ индустриеи рырфеиареи, аекспорт аизырхареи, аинвестицияқэа рыдыгыхьалара ахырхартала аусуреи.

Имаңуи абжьаратэи анаплатқэа афинансқэа рыгышаара иажа ирзыманшэалахарц азыхэан, егынагзахоит егытбаахоит афинанстэ цыраара иазку ахэынтқарратэ программақэа. Иара убас, аекспорт арфеиара ахырхартала еиуеигышым ахархэагақэа рхархэара ала, активла инагзахоит аекспорттэ потенциал змоу аилахэырақэа рыцхраара.

Иажа иьбэахоит атэым инвестицияқэа рыдыгыхьалареи ари апроцесс ацхраареи аплатформа, уи ахэаақэа иртагзаны ишьақэырбэбэоуп аинвестициатэ грантқэа ахэынтқарратэ программа. Зызбахэы хэоу апрограма ала иазгыхьагэаоуп аинвестициатэ гыхькэрақэа рынагзара ашьтахь аинвестор-еилахэыра акалификациатэ харцькэа азшэара. Абри амеханизм иатцанакэеит этехнологиа хараку ааглыхреи, асервисқэа Аижабыратэ программа 2021 – 2024

рексporti, алогистикеи, ахаирпланқәа рымац ауреи аусхкқәа. Уи адагы, ирҕыцны инарыгзоит аинвесторцәа рҕны аусеицуреи аимадареи апроцесс. Агентра аусура иалагеит алокацияқәа рскаутерцәа рҕны. Аҕыагылара змоу алокацияқәа рконсультантцәа аарпшуп, апандемиа шыҕоугы, дара Қыртҕылаҕа раагара иалагахьеит. Имҕаҕгоуп, иара убас, хаҕыаҕаҕы инагзахоит апотенциатә инвесторцәа изызҕлымхау ахырхарта хадақәа рхәаакәцара, урт рҕны ишиашоу аимадара мҕаҕысуеит зыҕазара хараку аполитикатә алахызаара ала.

Убри адагы, анаплакцәа ахынтқарратә сервисқәеи, аинформациеи, ацара аиуреи азы алшарақәа рырмариара амзызла, «Ахынтқарра упартниор ауп» аинициатива ахәаакәа иртагзаны, атыҕантәи арегионалтәи аҕазараҕны аус руеит «фронтдескқәа», аплан иарбоуп аконсультациатә центр – абизнесхабқәа рхархәара. Зызбахә хәоу ауснагзатә хықәкыс иамоуп атыҕантәи ауааҕыси, алагамтатә, иара убас, ишыақәгылахыоу анаплакқәеи, уаанза зхархәара рылымшоз асервисқәеи, иара убас, арккратәи аконсультациатәи амацзуреи рыла реиқәыршәара.

Аҕиара амазаауеит онлайн платформа tradewithgeorgia.com, уи ала иазҕыаҕаҕоуп еиуеиҕшым аилахырақәа «ҕенцырк апринцип» ала еиуеиҕшым амацзурақәа рыла реиқәыршәара. Лымкаала, аилахырақәа қыҕышыларак аҕы аилахыра апрофиль аҕцареи, аекспорт аизырхаразы атест ахыси, жәларбжыратәи ауснагзатәқәа рылахызааразы аеҕаҕреи, аелектронтә аиқәшахаҕтра анапацаҕреи, егырт асервисқәеи рхархәара рылшоит.

2.5 Арегионалтә центр аҕасабала Қыртҕыла апотенциал ахархәара

Арегионалтә центр аҕасабала Қыртҕыла апотенциал ахархәаразы ацакы ду амоуп атәыла аинфраструкуратәи, атранспорттәи, алогистикатәи, акоммуникациатәи, аенергетикатәи, атехнологиятәи, ацаратәи, афинанстәи системақәа рырҕиара. Егырт аҕыжәарақәа инрываргыланы, уи европатәи ацармыкы азааигәахаразы атәыла иамоу апотенциалтә хархәагоуп, Евроеидгылаҕны ассоциация иазку аиқәшаахаҕтра иамоу апотенциал иназаны ахархәаразы алшара бзиоуп. Убри аҕынтә, атәыла аинфраструкуреи, иара убас, атранспорттә корридоры излауа ала ирласны рырҕиара иазку аусура иатцанакәа рацәоуп. Абри аганахыала ацакы цыда амоуп атәыла абаҕазатә инфраструктура арҕиара, Ғүттәи

абаџазатэ инфраструктура артбаарей Анаклиатэй ицаулоу абаџазатэ инфраструктура апроект анагзарей.

Аусура нагзахоит атранс-европатэй атранспорттэ аха (NTN-T) ашка атэыла атранспорттэ системақэа ринтеграциясы, Мрагыларатэ партниорра атэылақэа рёы NTN-T аинвестициатэ план анагзара ала. Иара убас, аусура нагзахоит Қарті Қәтешыи хаамтазтэй алогистикатэ центрқэей Қәтешытэй жәларбжьаратэй ахаирбаџаза аидаратэ терминали рырёиара амзызла.

Бақэа – Қарт – Карс аихамфатэ проект ахыркәшара абзоурала, Азийе Европеи рыбжьара аидара амфангаразы акырза иаха имаңны аамта атахоит, уи атэыла иалганы ицегьы иаццаны аидара амфаггаразы зда гьсыхэа икам тагылазаашьоуп. Атранзиттэ корридор аконкурентшалшара аизырхаразы, инагзахоит жәларбжьаратэй атранспорттэ системақэа рышка аинтеграцияеи арегионалтэ усеицүра артбаарей апроцесс. Апартниор тэылақэа реалархэра ала, аусура мфаггахоит Қырттэыла иалсны ицо атранзиттэ корридор агьхьазацыркра ахырхартала, атранзиттэ корридор аёы алогистика агьхьазаратэ платформа ашьақэыргылара ала, уи атэылаёы аидара амфангара алтшэақэа реиьётэра иацхраауеит, апроцесс атышэынтэалара еикәнаршэоит.

Атэылауафратэ авиация аусхкы аёы, «Иаарту ажэфан» аполитика амфаггара нарыгзоит, уи апандемия аамышьтахь апандемиянза иказ ахаиртэ анеиааира арбагашка ирласны ахынхэрей, акыртүа цьармыкьашка авиаеилахэыра ёыцқэа рыдыгьхьаларей, ишиашо авиахырхарта ёыцқэа рёиарей иацхраауеит. Иара убас, инагзахоит збиуцьет маңу авиаеилахэырақэа акыртүа цьармыкьашка ралалара ацхраара аполитика.

Қырттэылей Амшын еиқэа атэылақэей рыбжьара аконтейнерқэа рымфангара аёиара амзызла имфаггаз атехника-экономикатэ тцаарақэа иазгьхьагэатаны, имфаггахоит Амшын еиқэа аёы европатэй атэылақэа рёны амшынтэ анеиааира ацхраарей аёиарей иазку ауснагзатэқэа.

Еиқэыгьхьазоу ахырхартақэа инрываргыланы, ацакы ду амоуп Қырттэыла иалсны ицо аенергокорридорқэей акоммуникациатэ корридорқэей рырёиарагьы, уигьы апрактикатэй аэкономикатэй ганахьала Евроеидгыла азааигэахара иацхраауеит.

2.6. Аинфраструктура аҕиара

Арегионалтә центр аҕасабала Қырттәыла апотенциал ахархәаразы ацакы ду амоуп жәларбжьаратәи ахәынтқарратәи ацакы змоу амџақәеи ахадаратә инфраструктуреи рырҕиара азцаара. Лымкаала, 2024 шықәсанза:

- иаццаны идыргылоит 200 километр автобани, 200 рақара ацқақәеи, 70 ахаҕкылтәақәеи. Уи абзоурала, Қарт - Батым ахырхартала апассацьырцәа рымџангаразы 3,5 саат еиҳамкәа атаххоит, Ацқа ҕаҕшь аҕынтә Сарҕи ахәаанза анеиразы 8 саатк ацынхәрас 4 - 4,5 саат атаххоит.
- Мрагылара - мраташәаратә магистраль ағы ихдыркәшоит Рикоҕии, Самтредиа-Григолетии, Григолети-Чолоқии амџатә цыҕцәахақәеи Батым иакәшаны ицо амџеи рыргылара.
- Инагзахоит ахәаа-аужьтратә пунктқәа зегьы рхырхартала жәларбжьаратәи ацакы змоу автомагистральқәа рыргылара апроектқәа, урт рыбжьара, 2024 шықәсанза ихыркәшахоит Қвешетии Кобии еимыздо 23 километр иҕоу ацыҕцәахеи 9 километрк иҕоу ахапкылтәеи рыргылара. Иалагоит Натахтариин Жинвалии еимыздо 27 километр иақароу амџа лас аргылара. Батым - Сарҕии, Қарт - Садахлои, Қарт - Ацқа ҕаҕшьи ахырхартәа рыла автомагистральқәа рыргылара иалагоит.
- Кахети ахырхартала амагистраль лас аргылара нагзахоит, Гурцәани иакәшаны ицо амџа 15 километр ацыҕцәахеи Қарти Сагарецьои еимыздо 35 километр иҕоу амагистраль ласи рыргылара хдыркәшоит.
- 1500 километр жәларбжьаратәи ахәынтқарратәи амџатә цыҕцәаха дырҕеиуеит, 200 рақара ацқақәа рыргылара - реиташьақәыргыларатә усурақәа мџаҕьахоит.

Қырттәыла аиҳабыра рзы аҕьжәара змоу азцаарақәа иреиуп атәыла ауааҕьсыра 24 саат рыџнуцқа, еиҕьарада, зхатабзиара ҳараку азыржәтә ала реиқәыршәара. Абри ахықәкы анагзаразы, анеџстәи ашықәсқәа рзы имџаҕьахо, 2024 шықәсанза ихдыркәшо апроектқәа рыбзоурала, еиҕьарада азыржәтә ала еиқәыршәазаауеит ицегьы жәабала ақалақьқәеи, ахаблақәеи, ақытақәеи, урт иреиуп: Хашури, Телави, Степанцминда, Вани, Баҕдаҕи, Самтредиа, Ғасанаури, Матани, Дедоҕлистварои уи ақытақәеи, Сиҕнаҕи, Тетрицқаро, Жәыргьыт, Чанчхуҕии Чохатауриин ақытақәа, Гардабаниин уи ақытақәеи - Мартқоҕи, Норио, Ахалсоҕели, Вазини, Ахали Самгори, убас еҕьыртҕы.

Убри абзоурала, 2024 шықасанза, инақәыршәаны, 2 850 000 абонентцәа, Қыртәыла ауаағысыра ркынтә 77%, азыржәтә ала еиқәыршәазауеит.

Атәылаҕы ацәынхақәа рхылапшра апроцесс мѡағысуеит европатәи астандартқәа инрықәыршәаны. Атәыла зеңьынцәара еибьартәуеит амуниципалтә цәынхақәа реизгара асервисқәа. 2024 шықасанза, Имеретии, Раца-Лечхумии, Кахетии, Гыртәыла-Аҕадатәи Шәантәылеи, Қвемо Қартлии, Мцхета - Мтианетии, Шида Қартлии, Самцхе - Джавахетии ацәынхақәа рхылапшра апроєктқәа мѡағыахоит.

Инагзахоит атәылеи амуниципалитетқәеи рқәыпшыларатә аиҕкаара аконцепцияқәеи, асхемақәеи, апланқәеи, ақалақьқәеи ахаблақәеи ақытақәеи рҕы адгьыл ахархәареи аргыларакәеи ахылапшра апланқәеи реиқәыршәара.

Анеҕстәи 4 шықаса рыҕнуцқала, атәыла аинфраструктура аҕиара иаларцоит 20 миллиард лари аҕара аинвестиция.

2.7 Аенергетика

Аиҕабыра имѡағырго аенергетикатә политика хықәкыс иамоуп аенергохыыпшымреи аенергошәартәдареи аизырхареи, аҕнуцқатәи аресурсқәа излауа ала инартбааны рхархәареи, ари ахықәкы нарыгзоит зызбахәы хәоу аусхкы итышәынтәалоу аҕиара апринципқәа рыхьчара ашьаҕа ала.

Қыртәыла аенергетикатә потенциал излауа ала инартбааны ахархәареи, аенергошәартәдара арбәбәареи амзызла, инагзахоит аенергетика аусхкы ареформа:

- Аусхкы аҕы зхы иақәитү ацъармыкьатә еизыҕазаашьақәа рырбәбәара амзызла, афымца амҕангареи аизшареи иазку аусуреи афымца агенерациеи, ахәаахәтреи, аларцәареи иазку аусуреи еидырхоит.
- Амч наза ала аусура иалагоит Қыртәыла аенергетикатә биржа, уи аенергетикатә цъармыкьяҕы аконкуренция зылшо, иаарту ацъармыкья апринципқәа ралартәара иацхраауеит.
- 2021 шықаса инаркны 2026 шықасанза, ахархәаҕ дүқәа, етапла, ацъармыкья иаларгалоит, дара рхы иадырхәо афымца арацәареи афымцамчхареи инақәыршәаны.

Атэылаҕы зеитакра кало аенергиатэ ресурсқәа рхархәара иадхәаланы ишазгәаҕоу ала, уажәазы ирыдыркылахьейт 130 аеморандумқәа, урт ркынтэ 106 афымцамчхара маҕи абжьаратэ фымцамчхарей змоу азфымцатэ станцияқәа рырҕиарей, 4 - афымцамчхара ду змоу азфымцатэ станцияқәа рырҕиарей, 16 - аҕшатэ станцияқәей, 4 – амратэ фымцатэ станцияқәа рыргыларей иазкуп. Зызбахәы хәоу аеморандумқәа инрыкәыршәаны, афымцатэ станцияқәа, 3486 мгв. еихшьаалоу еизаку амчхара роур калап, дара 13 764 млрд.квт/саат афымца рхылцуейт.

Убри адагьы, Қырттэыла аенергетикатэ потенциал излауа ала инартбааны ахархәарей аенергошәартадара арбәбарей амзызла, анефстәи ашықәсқәа рзы абарт ашьаҕақәа карцоит:

- Гардбани амуниципалитет аҕы адгьылцакатәи агазцәахырта дыргылароуп. Апрокет мөааҕыргоит 2 фазак рыла: 1 афаза атцааратэ усурақәа ирызкызаауейт, 2 афаза – адгьылцакатәи агазцәахырта апрокет айкәыршәарей аргыларей. Апрокет хдыркәшароуп 2024 шықәсазы.
- Аенергоекфектра арбәбәара апроцесс адгылара амазаауейт. 2020 шықәсазы ирыдыркылаз азақәанҕцаратэ база ашьаҕа ала, ирейбу жәларбжьаратәи аҕышәа иазпұхьгәатаны, аенергоекфектра астандартқәа ралартцәара иалагоит.
- Афымцазы иазхаз атахрақәа иазпұхьагәатаны, асистематэ цакы змоу азфымцатэ станцияқәа рыргылара нарыгзоит.
- Зеитакра кало афымцатэ хытхыртақәа рырҕиарей аҕыц технологиакәа ралартцәара ацхраарей нарыгзоит.
- Атранзиттэ хырхартақәа рырҕиара амзызла, 2024 шықәсанза Қырттэыла, ицегьы 1140 километр аура зауа афымцатэ цәахәақәа дыргылоит. Иара убас, иаха ибәбәахоит аҕылара икоу атэылақәа ркны аимадара еикәзыршәо ацәахәақәагьы.

2.8 Атранспорти алогистикей

Атэыла атранзиттэ потенциал ахархәара амзызла, ахадаратэ инфраструктура аҕцара инаваргыланы, иашьашәалоу атранспорттэ политика амөаҕгара нарыгзоит.

Қырттэыла инанагзоит «иаарту ажәван» аполитика амөаҕгара. Убри абзоурала, авиаеилахәырақәа, дара рхала аҕыррақәа рхыпұхьазарей атарифқәей рхәаақәцара Аиҕабыратэ программа 2021 – 2024

рылшоит, уи аконкурентца аизырхара иацхраауеит. Апандемия ашьтахь авиациатэ бизнес аиташьақыргылареи афеиареи апроцесс адгылара амазаауеит. Иара убас, апандемия калаанза ақыртуа авиацъармыкыафы иказ ағазара излауа ала ирласны аиташьақыргылареи, ағыц авиаеилахэырақэа рыдыпъхалареи, ағыц хырхартақэа рырфеиареи азы аусура нагзахоит.

Атэыла атранзиттэ функция арбэбэаразы иакымкэа апрокеткэа рымфэагыгара ргэы итоуп, урт рыбжьара, аихамфэа амодернизация ахыркэшареи абабэазатэ инфраструктура афеиареи. Иара убас, Батымтэи жэларибжьаратэи ахаирбабэаза атерминали Қэтешьтэи жэларибжьаратэи ахаирбабэазеи иаха идыртбаауеит, убри абзоурала, атерминал ацакыра 5-нтэ иаха идухоит, пъшьынтэ иаха ирацэаны апассацъырцэа рыдкылара рылшоит (шықэсыкала 2 миллионфык рақара апассацъырцэа). Ахаиртэ анеиааира ашэартадара аизырхара амзысла, европатэи астандарткэа инрықэыршаны, инагзахоит анавигациатэ инфраструктура хаамтазтэи атехнологиякэа рыла арғыцреи афеиареи апроцесс.

Қырттэыла аихабыра рзы ахадаратэ цакы змоу ахырхартақэа иреиуп аныкэаратэ шэартадара аиқэыршэара азцаара. Абри ахырхартала, аплан иарбоуп 2021 – 2025 шықэсқэа рзтэи аныкэаратэ шэартадара амилаттэ стратегиеи 2021 – 2022 шықэсқэа рзтэи ауснагзатэқэа рплани аиқэыршэареи ашьақырбэбэареи. Абарт адокументкэа инрықэыршэаны, Қырттэыла амфэақэа рғы итахо, ма аахақэа зауа ауаа рхыпъхызара аитатэра амзысла, имфэагыахоит крызцазкэа ауснагзатэқэа. Иара убас, аныкэаратэ шэартадара аиқэыршэара амзысла, жэларибжьаратэи ацхыраара аинструменткэа иаха инартбааны ахархэара рымазаауеит, урт рыбжьара, Евроеидгыла ахырхарталалы, Мрагыларатэ партниорра ахэаакэа иртагзаны аусеицура аформат ағыы.

Хыь еиқэыпъхызозу ауснагзатэқэа инарываргыланы, атэыла атранспорттэи алогистикатэи функция айбьтэра амзысла, абарт ауснагзатэқэа рымфэагыгара ргэы итоуп:

- Ахбарстетэ транспорт ахырхартала, асервискэа рзы еифекаахоит иаку аелектронтэ/арыцхэтэ платформа, уи рхы иадырхэоит жэларибжьаратэи амфэангара (аидаратэ, апассацъыртэ) аусхкы иалахэы асекторкэа.
- Инагзахоит Атэылауафратэ авиация жэларибжьаратэи аифекаара (ICAO) астандарткэеи абжьагарақэеи, иара убас, Евроеидгыла иаку ахаиртэ қэыпъшылара иазку аиқэшахатра ала иазпъхыагэатоу европатэи арегуляциякэеи ралартэара апроцесс.

- Қырттәылатәи абаҕәзақәа рҕы «ҕенцьырк» а принцип алартәара нагзахоит, иара убас, амшынтә сектор асервисқәа зеггы арыцхәтә системашка риагаразы аконкреттә уснагзатәқәа мҕаҕахоит, урт рыбжьара, итыртцаауеит абаҕәзақәа иаку рсистема аконцепция алартәаразы иҕоу алшарақәа.
- Ақыртұа амшынуаа аусуртала реиқәыршәара а процесс адгылара амазаауеит, имҕаҕахоит Жәларбжьаратәи амшынтә усура аконвенция аратификациеи, амшынтә транспорт астратегия ашьақәырҕәҕәреи, иашьашәалоу ауснагзатәқәа рплан аимплементациеи. Иара убас, иреихазоу амшынтә атцареи, азанааттә атцареи, амшынтә сектор атцаратә усски рҕиара адгылара амазаауеит.
- Амшынтә транспорт аусски амшынтә инфраструктуреи рахь аинвестицияқәа рыдыҕьхалара нагзахоит.
- Аихамҕатә амҕангара ашәартадареи аеффектреи аизырҳара амзызла, аихамҕатә транспорт аусккы аҕы хаҕьхәаҕы ареформақәа нагзахоит, абри аусккы Евроеидгыла азакәанҕцареи апрактикеи иазааигәахоит, Евроеидгыла атехникатә цыраара аинструментқәа рхархәара алаггы.
- Аихамҕатә транспорт ала амҕангара аизырҳареи аихамҕатә инфраструктура аусура аибьтәреи азыхәан, аконтеинертә амҕангара арҕиара ахырхартала аусура нагзахоит. Кыраамталатәи аперспективаҕы зызбахәы хәоу амацзура арҕиара ҕалоит Қырттәылеи Азербайцәни рцакырадгыл аҕы, үи Қырттәыла аихамҕатә амҕангара атцара аизырҳара иацхраауеит.

2.9 Аиладареи аинформациатә технологиақәеи

Арыцхәтә технологиақәа ршәышықәсазы Қырттәыла аихабыра рзы ахадаратә цакы змоу ахырхартәқәа иреиуп аиладаратәи аинформациатәи технологиақәа рыла Қырттәыла арыцхәтә економикеи аинформациатә уаажәларреи арҕиара.

Иара убас, акоронавирус ахкҕыц апандемиа аныҕоу, ацәахәатбаатә интернет ахақәеи урт ирыдхәалоу аусуреи, атәылаҕы зда ҕсыхәа иҕам асервисқәа реиқәыршәара арҕәҕәреи иаха атцакы роуит.

Қырттәыла арыцхәтә экономикаеи аинформациатә уаажәларреи рәиара аласра ахьчареи аизырхареи азыхәан, Қырттәыла аиҳабыра активтә политика мѡагыргоит, лымкаала, имѡагыгахоит абарт ауснагзатәқәа:

- Қырттәыла ацәахәатбаа змоу аинтернет ахақәа рәиара иазку 2020 - 2025 шықәсқәа рзтәи амилартә стратегиа инақәыршәаны, «Лог ин Цьорцьа» апроект ахәаақәа иртагзаны, инагзахоит ацәахәатбаатә интернет ахақәа рәиара иазку ахәынтқарратә программа. Убри инақәыршәаны, аѡнуцҕанхамѡатә хархәаразы 100 мгб/сек. еицамкәа аласра змоу, насгы, административтә органқәеи анаплакқәеи рґы - 1 гб/сек. еицамкәа аласра змоу аинтернет еиқәыршәазаауеит, убри абзоурала, зқы рақара анхартатә пунктқәа ирықәынхо миллионбжак ауаагысыра зхатабзиара ҳараку аинтернет ахархәара рылшоит.
- «Лог ин Цьорцьа» апроект ахәаақәа иртагзаны, ацәахәатбаатә ахақәеи аматцзуреи рырәиареи, асектор аґы аинвестициақәа рыдыгыхәалара ацхраареи, атәыла зецьынцьара атренингқәеи алшрақәа реизырхара иазку апрограмақәеи рымѡагыгареи, амилартә аицареи зылшарақәа мацу ауаагысыреи аинтернети арыцхәтә сервисқәеи рхархәараґы рыцхраареи ахырхартала, зызбахәы хәоу аполитика азакәангыцаратә ашьаґа еиґьхоит.
- Атәыла ашьхаҳарақыратә регионқәа аинтернет ала реиқәыршәара амзызла, инагзахоит аинтернетизация иацхрааша ауснагзатәқәа.
- Имѡагыгахоит ателекоммуникациатә ацәахәатбаатә инфраструктура ахархәара ала атранзиттә потенциал излауа ала ахархәареи, Қырттәыла иалганы Европеи Азиеи еимыздо арыцхәтә атранзиттә центр ашьақәырғылара иазку ауснагзатәқәа.
- Инагзахоит Евроеидгыла иаку арыцхәтә цьармыкьашка Қырттәыла арыцхәтә цьармыкьа аинтеграция иазку ауснагзатәқәа, урт рыбжьара, ассоциация аиқәшаҳатра ала атәыла ахы иаднацаз агыхықәрақәа инрықәыршәаны, аелектронтә коммуникацияқәеи аґошьґа аусхки азакәангыцара-нормативтә база Евроеидгыла адирективақәа рҕны агармонизация.
- Ихиааланы ишьақәдырґәґәоит «Арыцхәтә экономикаеи аинформациатә уаажәларреи аґиара иазку кыраамтатәи амилартә стратегиеи уи амѡагыгара аплани» , уи инақәыршәаны, иашьашәалоу аорганқәа зегы рәалархәара ала, ихәаақәтцахоит арыцхәтә экономика аґиара ахырхартақәеи урт рынагзразы

имѡагытәу ауснагзатәкәеи, уи ахәынтқарратәи хазхәталатәи асекторқәа рґы аелектронтә матцзура аґиареи, аинформациатә уаажәларра аґиара апроцесс арласреи, этехнологиа хараку аекспорт аизырхареи, атцаарақәеи аґыцпшьгарақәеи рґиареи, аглобалтә арыцхәтә экономикаґы Қырттәыла аконкурентшалара аизырхареи иацхраауеит.

2.10 Арегионалтә аґиара

Арегионқәа рґиараґы иґоу аиґарамра аґыхреи иахәтоу абзазаратә тагылазашьяқәа реиқәыршәареи амзызла, хәґхьяґаґы инагзахоит еиуеипшым амуниципалтәи, акультуратәи, атуристтәи, аспорттәи, атцаратәи, агәабзиарахьчаратәи инфраструктура арґиара апроцесс. Лымкаала, 2021 – 2024 шықәсқәа рзы, арегионқәа рґы амуниципалтә инфраструктура аґиара иаларцоит 6 миллиард лари. Абри аґарала ақытақәа рґы амѡақәа дырґеиуеит, азымѡангаґақәеи, ашколқәеи, ахәыцбахчақәеи, акультуратә объектқәеи, аспорттә инфраструктуреи еиташьяқәдыргылоит.

Арегионқәа рґы аекономикатә усура аганахьала алшарақәа реиқәыршәаразы, еиґкаахоит атуризм адыґхьаларатә центрқәа, урт иреиуп Абастумани, Местиеи, Велисцихеи, Цґалтубои, уб.егь..

Ахаланапхгара асистема иаха арґәґәареи, уи ахьыґшымра аизырхареи амзызла имѡагыґахо ареформа хьықәкыс иамазаауеит асубсидиақәа рпринцип ашьта ала ахаланапхгаратә органқәа рзинмчқәа реизырхареи, атыґантәи аѡазараґны зхәтабзира хараку аматцзура аиқәыршәара аиновациатә системақәа раларцәареи, атыґантәи аэкономика аґиара апроцесс аґы ахаланапхгара ароль аизырхареи, ахаланапхгаратә органқәа иашьашәалоу аматериалтәи афинанстәи ресурсқәа рыла реиқәыршәареи.

Хшыѡзышьтра чыда амазаауеит ашьхара аґиара азцаара. Ашьхара иазку азакәан ала ихәаақәтоу азинчыдақәа рхархәара нагзахоит.

2.11 Ақытәи ақытанхамѡеи аґиара

Қырттәыла аиґабыра имѡагырго агрополитика хьықәкыс амазаауеит ақытанхамѡатә аалытц аекспорт аизырхареи аимпорт ахьыґшызаара аитцатәреи. Иара убас, акоронавирус апандемиа амшала, абри аусхкы аґиареи аалытц ашәартадара аиқәыршәареи ахырхартала аґыц проблемақәеи атахрақәеи цәыртцит.

Аиґабыратә программа 2021 – 2024

Убри адаггы, ақытанхамдат аалыт асектор ағы аконкурентшалара аизырхареи, зхатабзира хараку аалыт агьцара итышэинтэлоу азхареи, ақыта афеиареи – абри аусхкы ағы аихабыра гьжэарас ирымоу ахырхартақэа иреиуп.

Ақыта афеиара иазку аполитика ахэаақэа иртагзаны, ақыта ағы абзатаратэ тагылазашьяқэа реиьтэреи аекономикатэ усур аизырхареи амзызла, 2021 – 2024 шықэсқэа рзы имдагыгахоит абарт ауснагзатэқэа:

- Афинанстэ хархэагақэа раиура арманшэалареи, иара убас, ақытанхамда рагыхатэи ааглыхареи, аус адуларатэи ашьтацара-афиратэи наплакра апроцесс ацхраареи амзызла, афизикатэи аиуристтэи хаёқэа хагыхьякагы агьаратэ ресурсқэа рыла еиқэыршэазаауеит.
- Инагзахоит, насгы, иаха итбаахоит: шықэсыктэи ашықэсрацэалатэи ақытанхамдатэ культурақэа рагыхатэи рааглыхра ацхраара; аус адуларатэи атэахратэи наплакқэа ирызку аицфинансыркра апрограма; аргьхартақэа ирызку аицфинансыркратэ уснагзатэқэа; аеафра атагаларатэ техниказы аицфинансыркра апрограма; арахэазара афеиара ахырхартала аицфинансыркра апрограмақэа; амшынтэи аөнүцкэти азқэа рғы аквакультура итышэинтэлоу афеиара ацхраара; аинфраструктурэи амацзурэи ахархэара арманшэалара.
- Еиқэыршэазаауеит ақытанхамдатэ ааглыхра алшарақэа рхатабзиареи рхархэара аманшэалареи.
- Ақытанхамда знапы алаку ауаагысыра рконкурентшалара аизырхара амзызла, инагзахоит ақытанхамдатэ кооперативқэа рфеиареи уи аицхрааша апрограмақэеи.
- Ақытанхамдатэ усур амагыызго ауаагысыра рзы ашэартарақэа реицатэра амзызла, инагзахоит агроагыгагьса апрограма. Иара убас, гьырхага аазго агидрометеорологиятэ цэыртрақэа, лымкаала, акырцх аеацэыхьчара амзызла, Кахети еигьштэка, Шида Қартлигы акырц аеыхьчаратэ системақэа рыла еиқэыршэазаауеит.
- Ақыртэуа агроаалыт ахатабзиара аиьтэреи аеафра аизырхареи амзызла, инагзахоит ақытанхамдатэ гьырхага аазго аорганизмқэеи агьсабратэ рыцхарақэеи иреагылоу акегьара иазку ауснагзатэқэа рсистема аиьтэра апроцесс.
- Атыгьантэи жэларбжьаратэи ацьармыкьяқэа рғы атагылазашья инакэыршэаны, ихэаакэцэахоит ақытанхамдатэ аалыт атира аицхрааша апрограмақэа.

- Инагзахоит ацармыкыа ыцкэа рхархэареи уажэазы ахархэара змоу ацармыкыакэа рфы апозициакэа реиытэреи иазку аусура.
- Хаамтазтэи атахракэа инрыкэыршэаны, инагзахоит афермерцэеи анаплакцэеи рдырра аиытэреи аинформация ала реикэыршэареи апроцесс.
- Анецстэи хышыкэса рыонутцкала имцагыгахоит 1.2 миллион гектар адгылтыгы асистематэ регистрация. Абри ахырхартала, аусмцагыгара иазфлымхау ауаагысыра рыбжьра икалар зылшо аймак альтернативтэ атыгыкэцаразы, активла аус аует аотариустэ медиация, уи апроцесс кэфиарала амцагыгара иацхрааует.
- Имцагыгахоит ахэынцкара иатэу ақытанхамцатэ адгылтыгыкэа рприватизация. 10 гектарк иреихамкэа кыралала икоу адгылтыгы ишиашо атира калойт.
- Кырттэыла адгыл абаланс шыкэыргылахоит, ақытанхамцатэ зкызаара змоу аресурскэа ашэкэы итаргалойт, адгылтэ фонд иазку адырракэа иаку рбаза еицкаахоит.
- Инагзахоит аалыц ахатабзиареи, аветеринариеи, афитосанитариеи аусхккэа Евроеидгылакны ассоциация аикэшахатра аплан ала иазгыхагэацоу Евроеидгыла иашыашэалоу азакеангыцара азааигэахара апроцесс.
- Атыгянтэи аекспорттэи цармыкыакэа рфы зхатабзиара хэартам афытэ аалыц гяршеи агыхра амзызла, активла имцагыгахоит алабораториятэ тцааракэа.
- Адгылцакыракэа азы ала реикэыршэара амзызла, анецстэи ашыкэскэа рзы абри аус иалартцойт 220 миллион лари еиханы аинвестиция, уи абзоурала, 40 000 гектар адгылтыгы азакэтаратэ системакэеи 1 000 гектар адгылтыгы атарбаратэ системакэеи рыла еикэыршэазааует.

2021 – 2024 шыкэскэа рзы, ахэынцкара, ақытанхамца аусхкы афиара иаланатцойт миллиард лари еиханы афинанстэ ресурс.

2.12 Агсабара ахычара

Атэыла аекономикатэ афиара лас инаваргыланы, агсабара аикэырхареи, уи атагылазаашыа ахычареи, агсабаратэ ресурскэа хшыккэала рхархэареи - зцакы дуу ахасабтэкэа иреиуп.

Атэыла агсабаратэ лагылазаара аиытэра амзызла, Кырттэыла аихабыра абарт ареформакэа рымцагыгара нарыгзоит:

- Агсабарахычаратэ стандарткэа европатэи ахэаракэа ирзааигэахоит.

- Атәыла зехьынцъара, аҕсабаратә рыцхарақәа рыҕалара ашәартара ахьыҕоу аҕхаақәа рҕы ишьақәыргылазаауеит 150 раҕара ацклагшратә автоматтә системақәеи заанатцы агәеанцара ҕазцо ҳаамтазтәи асистемақәеи.
- Инагзахоит атмосфератә аҕауеи азы ахатабзиареи амониторинги ахәшьараҕареи асистемақәа реиҕьтәра апроцесс.
- Атәыла асоциал-экономикатә тагылазаашьа иазгъьагәатаны, аҕсабаратә ресурсқәа рзы ауааҕсыра ртаххара анагзара; ахықәкқәа рацәа рзы абна ахархәара артбаара, уи абзоурала, атәыла аекологитәи аекономикатәи асоциалтәи хырхагара аиуеит.
- Аплан иарбоуп ахәыргъссара ҕыцқәа реиҕекаареи уажәазы иҕоу ахәыргъссарақәа рыртбаареи азцаара (зынза, инақәыршәаны, 185 гектар), иаҕцхоит аекотуристтә инфраструктура ҕыц.
- Инагзахоит аҕсабарахьчаратә ацара адгыларә апроцесси аҕсабарахьчаратә адырра аиҕьтәра иазку ауснагзатәқәеи. Ашколқәеи иреихазоу ацараиуртақәеи рсистемашҕа аҕсабрахьчаратә зцаарақәа ринтеграция мҕаҕахоит.
- Атәыла зехьынцъара, етапла алартцәара аиуеит ацәынхақәа реизгара асистема, ацәынхақәа аус рыдуларә апроцесс адгыларә амазаауеит.

2.13 Атуризм

Атуризм – акоронавирус апандемия амшала зегъы реиҕа азарал зауз аусхкқәа иреиуп. Убри аҕынтә, анефстәи ашықәсқәа рзы, Қырттәыла аиҕабыра хықәкыс ирымазаауеит апандемия ҕалаанза иҕаз алтшәақәа реиташьақәыргылареи атуризм асектор арҕиареи.

Атуризм аҕиара аусхкы аҕы азнеишьа ҕыц шьақәгылахоит. Апандемия амшала зегъы реиҕа азарал роуит атуризми уи иадхәалоу аиндустрияқәеи. Атуризм аҕиара астратегия ҕыц еиқәыршәазаауеит адиверсификациеи ахатабзиара аиҕьтәра иазку ахәарақәеи рышьаҕа ала. Ахәынтқарра абизнес иацхраауеит зхатабзиара хараку асервисқәа реиқәыршәараҕы, уи абзоурала, атәылашҕа аҕара рацәа аныхра зылшо атуристцәа рыдыгъьалара рылшоит.

Лымкаала, Қырттәыла атуристтә потенциал арҕиара амзызла, имҕаҕахоит абарт ауснагзатәқәа:

- Атуризм аиташьақәыргылареи акризис ахылаҕшреи ахырхартала, хазхаталатәи ахәынтқарратәи асекторқәа рылахәызаара ала,

еиқәыршәазаауеит астратегиятә план. Адокумент хықәкыс иамоуп апандемиа аангыи уи ашьтахыгы атуризм аиҫашьақәыргылареи аҕиареи амзысла ари аусхкы ацхраара Астратегия 2025 адаптация апроцесс ағы иҕоу апроблемақәа инрықәыршәаны.

- Анеоҫтәи 4 шықәса рыөнүцкәла имҕапыҕахоит ахықәкытә тәылақәа рдиверсификация, уи ала иазпыхыҕаҕаоуп Евроидгылеи ацбармыкыа ҕыцқәеи (Китаи, Америка, уб.егь.) рцбармыкыатә хәтә аизырхара . Адунеи ағы акоронавирус алартәара атенденцияқәа иазпыхыҕаҕаҕаны, ахықәкытә тәылақәа аарпышызаауеит, урҕ инрықәыршәаны имҕапыҕахоит жәларбжьаратәи амаркетингтә уснагзатәқәа.
- 2023 шықәсазы, Қырҕтәыла, апышәмара змоу атәыла аҳасабала, иқәгылоит адунеи зегыи реиҕа зымехак дуу, зегыи реиҕа знырра дуу атуристтә цәыргақәтә – ITB Berlin 2023 ағы.
- Апандемиа ашьтахы атуризм аусхкы ацхраареи абри асектор арҕәҕәареи азыхәан, аөнүцкәтәи атуризм аизырхара амзысла имҕапыҕахоит хықәкылатәи амаркетингтә уснагзатәқәа.
- Атәыла зехынцәара атуризм аусхкы ағы аус зуа, иара убас, аусура иалагар зтаҳу ауаапысыра рквалификация аиҕьтәра иазку апрограммақәа рырҕбаара абзоурала, абри аусхкы ағы аматцзура ахатәбзиара еиҕьхоит.
- Атуризм аиндустрия иҕышәынтәалоу аҕиареи аматцзура аҕазара аиҕьтәреи азыхәан, Европарламент адирективақәа рзааигәахара ала, атуризм азакәанпыцаратә база шьақәыргылазаауеит иреиҕу жәларбжьаратәи апрактика иазпыхыҕаҕаҕаны. Зызбахәы хәоу азакәанпыцаратә база абзоурала, алартәара рымазаауеит аныҕәара ашәартадареи ахархәаҕцәа рзинкәа рыхычареи иҳаракзоу астанадартқәа. Иара убас, азакәанпыцаратә база ашьақәыргыларә абзоурала, арегионалтәи амилаттәи политика аиҕәкаашьа еиҕьхоит.
- Жәларбжьаратәи ацбармыкыағы иҕоу ахәарақәа рынагзаразы, ағыц туристтә продуктқәа апырцоит, иахыа уажәраанза иҕаз апроектқәа иаҳа идырҕбаауеит.
- Апрограмма «Ағы амҕа» идырҕбаауеит ахатәбзиара ҕыц астандарт ала. Апроект рхы аладырхәоит атәыла зехынцәара иҕоу, ағы атуризм ахәаақәа

иртагзаны асасцэа здызкыло аџцарақәеи, аҭаацэаратэ афытэахырҭақәеи, афытэ наплакқәеи.

Хшыџышьҭра чыда амазаауеит ашьхатэ курортқәа рырҕиара азцаара. Абри ахықәкы анагзаразы, анеџстәи ашықәсқәа рзы имџаҕыахоит абарт ауснагзатәқәа:

- Ашьха-шәаџатэ курортқәа (Гудаури, Бакуриани, Годерзи, Ҷетнулда, Ҷаҭцвали) рырҕиара амзызла, инагзахоит ашьха-шәаџатэ инфраструктура аҕиареи, «4 сезонк» атуристтә аалытқәа раҕҭцареи.
- 2023 шықәсазы Қырҭтәыла имџаҕысуеит ашәаџеи асноуборди рыла зхы иақәитү ачаразразы адунеи ачемпионат. Ачемпионат мџаҕыахаанза, абрака 12 жәларбжьаратәи аицлабрақәа мџаҕысуеит. Ачемпионат аан Қырҭтәыла иаҭаауеит зқьыла аҭааџцәа.
-

3. Асоциалтә политикей аҕафытәыџсатә капитал аҕиарей

Аихабыра имџаҕырго аполитика аҕафҕысы изкуп. Убри аҕынтә, абри аполитика, аҕафҕысы цыҕхьаза ипотенциал ақәфыҭреи, иахәтоу агәабзиарахьчареи асоциалтә аиқәыршәареи асистемақәа реиҕекаарей, зықәрахь инеихьоу атәылауаа ирыхәтоу аҭагылазаашьақәа рзеиқәыршәареи, игыло аҕар рпотенциал ахархәара рылшаратәы, иаҕа еиҕьу аҕеиҕш рымазаарц азыхәан алшарақәа раҕҭцареи, аконкуренция зылшо аусуратә мчы ашьақәырғыларей еиқәзырәшаша аҭаратә система аҕҭара ауп изызку.

3.1 Агәабзиара ахьчара

Зхаҭабзиара ҳараку, аҕафҕысыра зегьы зхархәара рылшо, асоциалтә зинеиҕарара а принцип ашьаҭа ала иаҕҭоу агәабзиарахьчаратә система ахьчареи ҳаҕхьаҕа иаҕа арҕиарей – атәылазы ахадаратә ҕыжәарақәа иреиуп.

Ҷаҕхьаҕа, Қырҭтәыла атәылауаа зегьы, зегьирзеиҕшу агәабзиарахьчаратә программа ала, **амедицинатә матцзура ахархәара** рылшоит. Инагзахоит хықәкылатәи агәыҕқәа (социалла ихьчам аҕафҕысыра, атәанчуаа, аветеранцәа, үб.егь.) ачымазара лаеқәа рзы амедикаментқәа рыла реиқәыршәареи амедикаментқәеи апрограмма ахархәаџцәеи рсиа арҭбаарей.

Акыба ачымазара ахылапшреи алтшэа зхылцуа ахэышэтэреи ахэынтқарразы ҳапхьааҕаҕы апыжэара змоу ахыртартас иаанхоит, акыба ачымазара ахэыштэразы ҳаамтазтэи аметодқэа рхархэаразы ашыта апыцахоит.

Апыжэара змоу аусхкқэа рғы ауаапысыра амедицинатэ цхыраара ала еиқэыршэазаауеит, абарт апрограмақэа абиуцет акынтэ иаха ирацэаны апыара рзоурышытуеит. Инагзахоит апысихикатэ гэабзиара асервисқэа рдеинституционализация апроцесси, атаацэаратэ нхартақэеи ахытакыртақэеи рзы асервисқэа рыртбаареи, амацзура назыгзо аперсонал реитазыкацареи.

Инагзахоит ахэынтқарра иатэу **апыжэара змоу астационартэ усбартақэа рыргылареи, реиташыақэыргылареи, реибытареи**. Рапхьатэи агэабзиарахьчара асистемағы имцапыгахоит **арыцхэтэ технологиақэеи ателемедицинеи ралартэара иацхрааша ауснагзатэқэа**. Инагзахоит ачымазара баапыси апыстбареи зегы реица изхылцуа ачымазарақэа рпревенция, урт рыуадацхара аеацэыхьчара амзызла, апыжэара амазаауеит ачымазара заанацтэи адиагностика.

Алтшэа аизырхареи ахатабзиара айытэреи амзызла, зегырзеипышу агэабзиарахьчара апрограма ахэаақэа иртагзаны имцапыгахоит **иаку атарифтэ политика**. Ғапхьааҕаҕы инагзахоит амедицинатэ сервисқэа рыхэпыса ашэаразы адиагноз змоу агэыпықэа рсистема (DRG) алартэареи апроваидерцэа ркны аселекциатэ аилазареи, абри апроцесс мцапыгахоит ахатабзиара астандартқэеи, асервисқэа рхархэара аманшэалареи, аутилизация арбагеи афинансыркреи ҳаамтазтэи аметодқэа иазпхьагэатаны.

Ахатабзиара айытэра амзызла, иалагоит ахатэтаххарала жэларбжьаратэи акредитация амеханизм аус адулара апроцесс. Имцапыгахоит **афармацевттэ усхкы еиқызкаауа азакэанпыцаратэ база агармонизация** Евроеидгыла азакэанпыцара акны. Алартэара амазаауеит ахэшэқэа рыкацареи, астандартизацияи, ахатабзиареи, ашэартадареи, аефектреи иазку ҳаамтазтэи азнеишыа.

Адиплом агара ашытахьгы еипыкырада азанааттэ ацара айытэра амзызла, имцапыгахоит амедицинатэ ацара асистематэ реформа, иакымкэа ауснагзатэқэа мцапыгахоит еипыкырада амедицинатэ ацара хымпыадатэи асистема етапла алартэареи, абри аусхкы иацанакэа ассоциацияқэеи азанааттэ айыкаарақэеи рызхатцара амеханизм аус аруреи азыхэан.

3.2 Асоциалтә аиқәыршәара

Асоциалтә аиқәыршәара итышәынтәалоу асистема ахьчареи аиґьтәреи атәылазы ахадаратә цакы змоу азцаарақәа иреиуп. Убри аґынтә, аиґабыра, зсоциалтә тагылазаашьа цәґьоу агәыпүқәа хаґұхьаґаґы ирыцхраауеит, зызбахәы хәоу агәыпүқәа ртагылазаашьа аиґьтәразы хықәкылатәи апрограмақәа мәаґыргоит.

Атәанчаратә ақәра итагыло ауааґсыра атәанчахә ала реиқәыршәара нарыґзоит азакәан ала иазґұхьаґәаґоу аґұкара инақәыршәаны, убри ала иазґұхьаґәаґоуп аекономикатә параметрқәа рышьаґа ала **ахәынґқарратә тәанчахә** аиндеқсациеи, атәанчаратә ақәра итагыло ауааґсыра илаґәу ашәахтәқәа рыла асоциалтә гарантиақәа рзеиқәыршәареи. 2021 шықәсазы, 70 шықәсанза зхыґуа атәанчуаа ртәанчахә 20 лари ацырґоит, 70 шықәса еиҳаны изхыґуа – 25лари рзацырґоит.

Иаҳа еиґьхоит **социалла ихьчам аґаацәарақәа** рсоциал-економикатә тагылазаашьа ахәшьара аґара аметодологиеи ахныґәгаратә цыраара рыґара аґұкареи; зызбахәы хәоу аґаацәарақәа рґы аусура зылшо аґаацәара ахәылацәа аусурґа аґұшаараґы рыцхраара амзызла аус адуланы иаладырґәоит алґшәа зхылґша амеханизмқәа.

Иаҳа еиґьхоит, еґыґґбаахоит зегьы реиҳа зтагылазаашьа цәґьоу ахәыґқәа (урґ рыбжьара, зылшарақәа маґу ахәыґқәеи, адәахьы инхо ахәыґқәеи) ртахрақәа рынаґзара иазку асоциалтә ахьчара амеханизмқәа. Зылшарақәа маґу ауааґсыреи ахәыґқәеи аґаацәаратә тагылазаашьаґы рнырхара аиқәыршәаразы, инаґзахоит атәанчахә ду зауа ауааґсыра рдеинституционализация апроцесс.

Амчылара аформақәа зегьы рґынтә ахәыґқәа рыхьчареи, иара убас, «Асоциалтә усура иазку» Қырґтәыла азакәани «Ахәыґы изинқәа рзы азакәанейдыкеи» рыла иазґұхьаґәаґоу анорамақәа римплементациеи азы аґәазышәара иаҳа иґбаахоит.

Инаґзахоит ахґәацәа анхарґақәа рыла реиқәыршәара иазку, иқәґиароу аполитика. Анефстәи 4 шықәса рыфнүґґала иґегьы 13 000 ихґәоу аґаацәарақәеи 1200 аекомигранґцәа ртаацәарақәеи анхарґақәа рыла еиқәыршәазаауеит.

3.3 Аґара

Аҕиара змоу аҕаҕытэҕсатэ капитал – аекономикатэ аҕиара лас апроцесс аҕы зцакы дуу компонентуп. Аҕаҕытэҕсатэ капитал аҕиаразы зда ҕсыхэа иҕам аҕаҕылазаашыақэа иреиуп зхатабзиара ҳараку атцаратэ система аҕазаара, уи абзоурала, Қырттэҕыла атэҕылауаа, аҕыҕантэи, иара убас, жэләрбжыаратэи аҕыармыкыаҕы аконкуренция рылшоит.

Ауааҕсыра зегы ацара аиура алшара рзеиқэыршэарей ацара ахатабзиара айытэрей – Қырттэҕыла айхабыра рзы ахадаратэ цакы змоу ахырхартақэа иреиуп. Ацара ареформа амҕаҕгаразы асистематэ азнейшыа аҕахуп, уи ала иазҕыаҕаҕаҕоуп заанаттэи ашколнзатэи ацара инаркны иреҳазоу атцарей атцарадыррей аҕынза, аҕазарақэа зегы рзы иаку азнейшыак ашыақэыргылара, убасқан ауп ареформа алтшэа анахылтцау.

Убри аҕынтэ, Қырттэҕыла имҕаҕгахо ацара ареформа ацара аҕазарақэа зегы ирыдкыислоит.

Иара убас, акультурей аспорти аусхкқэа хазы иҕоу аинституциатэ акқэа рҳасабала ралкаара азцаара иахэаҕшуеит.

Заанаттэи ашколнзатэи ацара

Ашколнзатэи ацара ахырхартала ихьчазаауеит крызцазкэа айхызара, ахэыцқэа зегы ацара аиура алшара рзеиқэыршэара амзысла, ахэынтқарратэ усбартақэа рҕы заанаттэи ашколнзатэи ацара ҳаҕыаҕаҕы хэыҕсада еиқэыршэазаауеит. Аҕахра чыдақэа змоу ахэыцқэа ирзыманшэалоу атцаратэ матцзура рзеиқэыршэаразы чыдалатэи ауснагзатэқэа мҕаҕгахоит.

Ашколқэа рҕы аус зуа артцаҕцэа рҕыаусҕса айзырҳарей рквалификация айытэрей иазку ауснагзатэқэа нагзахоит. Иара убас ашколнзатэи аусбартақэа рахь зквалификация ҳараку иқэыҕшу акадрқэа рыдыҕыалара апроцесс адгылара амазаауеит.

Иқыртцауам ауааҕсыра еилатэаны иахынхо араионқэа зегы рҕы, абилингтэ модель ала, ақыртцауа бызшэа ацара апроцесс нагзахоит, уи ашколнзатэи аазара айытэрей, азеиҕш ацара аҕазараҕны зхатабзиара ҳараку атцаратэ процесс амҕаҕгарей, насгы, кыраамтатэи аперспективаҕы, Қырттэҕыла иқэынхо иқыртцауам ауааҕсыра ауаажэләррашқа қәҕиарала ринтеграциеи иацхраауеит.

Иаҕытахоит актэи акласс инаркны аҕбатэи акласс аҕынза иҕоу хэыцқэа рстатистикатэ дыррақэа ирызку аелектронтэ система.

Аинфраструктура айытара иазку ауснагзатэқәа нагзахоит. Атэыла зехынцъара, еиуеигъшым амуниципалитетқәа рёы ихыркэшазауеит 50 рақара ахэычбақчақәа ыргылара апроцесс. Жэларбжьаратэи астандартқәа ирышьашэаланы аёыц хэычбақчақәа ыргылара иалагоит.

Азеигъш ацара

Аихабыра рзы ахадаратэ цакы амазауеит азеигъш ацара ахаҕабзиара айытэреи, жэларбжьаратэи астандартқәа ирышьашэаланы абри асистема арёиареи, асистемашка зквалификация ҳараку иқэыгъшу акадрқәа ыдыгъхьалареи. Убри азықэан, анеөстэи ашықэсқәа рзы:

- Абиуцёт аҕынтэ азеигъш ацара иаха ирацёаны аҕара азоурышьтёуеит; арцаөцёеи ашкол административтэ усзуөцёеи рёаусгъса ацлоит.
- Ишьақэырбёбёаны иаладыртёоит азеигъш ацара **ахаҕабзиара айқэыршэара** иазку ирёыцу астандартқёеи апроцедурақёеи; астандартқәа ынагзара иацхрааша ауснагзатэқәа мөагъгахоит.
- Аус адуланы, ишьақэдырбёбёоит **ашколқәа анапхгара ытэреи** аҕара рзоушьтэреи адифференция зызу амоделъ.
- Инагзахоит ҳаамтазтэи ахэарақёеи иреихазоу астандартқёеи ирышьашэалоу **амилатэ ацаратэ планқёеи** иашьашэалоу ацаратэ ресурсқёеи раҕцареи ыреиареи, иара убас, абжьаратэ аөазараёы амилатэ ацаратэ план аханатэ аус адырулоит, аелектронтэ ресурсқәа ыреиара иалагоит.
- **Акибершэартадара** аусхкы аёы ацареи адырреи аөазара ашьтыхра амзызла, арцаөцёа, иашьашэалоу азцаарақәа рзы азықатцарақәа ирхысуеит.
- Инагзахоит **арцагашёкёқәа ёыцқәа** раҕцара апроцесс, агриф ақэцара ирёыцу апроцедура ала.
- Қыртэыла зехынцъара активла алартёара иалагоит **аинклиузивтэ ацара** акомпонентқәа, зылшарақәа маҷу ауаагъсыра ацара аиура алшарақёеи дара ирзыманшэалоу ацаратэ процесси рзеиқэыршэаразы.
- Инартбаны алартёара амазауеит абилингтэ ацара амоделъ чыда **иқыртуам ашколқәа** рцаөцёа рзы.
- Ихэаақэцахоит **ацара змам ауаагъсыра** ацаратэ процесс ашка ринтеграция аполитика, уртэ ирзеиқэыршэазауеит альтернативтэ куррикулум.

- **Адиаспора ахатарнакцэа** ирзеиқәыршәазаауеит ақыртүа бызшәа ацара анахаралатә курс; аинклиузивтә ацара азыргара амзызла, имџагыгахоит абри аусхкы иазку адырра айбьтәра иазку ауснагзатәқәа.
- Ашкол аҕы **ашәартәдареи аүаажәларратә айҕаареи** ахьчара амзызла, иагыцахоит апревенциатә уснагзатәқәа рпланшьтыхреи рымџагыгареи, иара убас, агысихо-социалтә матцзура аиуреи иазку иманшәалоу, алтцшәа зхылтцша амеханизмқәа, амандатурцәа рматцзура зхы иазырхәо ахәынтқарратә школқәа иаха ирацәахоит, имџагыгахоит амандатурцәеи, агысихологцәеи, асоциалтә усзуџцәеи, иара убас, ашәартәдара ахьчаразы атак зыгыхықәу ахаҕқәеи реитазыкцтаратә программақәа.
- Ишьақәыргылазаауеит арцаҕы изанаат айҕаара агыкара ҕыц, имџагыгахоит **арцаџцәа ейгыкыарада рзанааттә аҕиара** иазку ауснагзатәқәа, дара рзанааттә тахрақәа инрықәыршәаны.
- Этапла ейбьхоит ацара **анахаралатәи агибридтәи методология.**
- Инагзахоит ашколтә инфраструктура аҕиара апроцесс. 2021 шықәсазы инагзахоит зегыы рыла иманшәалоу 57 школқәа рыргылареи амашәыр зхылҕиар зылшо 91 школқәа рырееиреи реиташьақәыргылареи апроцесс, зылшарақәа мацу ацаџцәа зда гысыхәа рымам атагылазаашьақәа иазгыхагәатаны. 2021 – 2024 шықәсқәа рзы, Қырттәыла айхабыреи адонор айҕаарақәеи ргырала, ахәынтқарратә школқәа реиташьақәыргылареи рыргылареи апроцесс нагзахоит, 2021 – 2022 шықәсқәа рзы 47 школқәа рыргылареи 80 школқәа рырбәбәареи ишеибгоу реиташьақәыргылареи апроцесс хыркәшазаауеит.

Ирейхазоу ацара

Анеџтәи 4 шықәса рыџнуцқала, ирейхазоу ацара асистема аҕиара амзызла, аплан иарбоуп абарт ауснагзатәқәа:

- Абиуцъет акынтә ирейхазоу ацара иаха ирацәаны **агыара азоурышьтуеит.**
- Идырмазеиуеит ирейхазоу ацара асистема **афинансыркра амодель ҕыц**, уи ацаратә усбартақәа итышәынтәалоу рҕиареи ацаратә процесс аан иаха ейбьу алтцшәа аиуреи иацхраауеит.
- Имџагыгахоит **ахатабзиара айбьтәра** иазку ауснагзатәқәа.
- Ихиаалахоит ацарадырратцаратә усуреи адоктортә **программақәеи ахәшьара рытара** иаку аконцепция.

- Ахэынтқарра иреихазоу аттаратэ **программақэа жэлэрбжыратэи акредитация** рынашыара апроцесс иацхраауеит.
- Инагзахоит апрограма – «Қырттыла атцара хцап».
- **Аманшэалара аизырқара** амзызла: инагзахоит арцафцаа разыќатцара иазку шыќэсыктэи аттаратэ програма иалахэы ауаағысыра ағара рзоушытра, арцафцаа разыќатцара иазку апрограма ғыцқэа ағццохоит, импыццохалоу атцакырадгыылқэа ирыќэынхо ауаағысыра ирзеиќэыршэазауеит ашкол анефстэи атцаразы аеазыќатцаратэ програма, инагзахоит абаандафцаа абакалавриати амагистратуреи аттаратэ программақэа рыла атцара аиурағы ирыцхрааша ауснагзатэқэа.
- Қырттыла аеазыќанацоит **Erasmus + апрограма тэыла** ахасабала, үбри абзоурала, Қырттыла, иреихазоу атцареи афартэ компоненти инарываргыланы, апрограма егырт акомпонентқэа зегы ахархэара алшоит.
- Инагзахоит иреихазоу атцараиуртқэа реы **аинфраструктуреи аттаратэ лагылазаареи** аифытэразы ағара рзоушытра апроцесс.

Азанааттэ атцара

Қырттыла аићабыра рзы ахадаратэ гыжэарас иаанхоит азанааттэ атцара ағиара азцаара, ацбаус ацбармыќағы иќоу атцарақэеи урт рынагзареи рыбжыара иќоу адисбаланс ағыхразы тцакы дуу ахархэага хасабала. Абри ахыќэки анагзаразы, анефстэи 4 шыќэса рыфнуцќа имфопогцоит абарт ауснагзатэқэа:

- Абиуцет аќынтэ азанааттэ атцара иаха ирацэаны **ағара азоурышытуеит**, амч аиуеит азанааттэ атцара алтшэа ахылтра еиќэзыршэаша амодель.
- Ихиалахоит азанааттэ атцара асистема ағиара иазку 2021 шыќэсатэи, иара убас, уи аамышытахытэи **кыраамтатэи астратегиеи** ауснагзатэқэа рплани.
- Ахэынтқарратэи хазхаќалатэи асекторқэа русеицура ала, аларцэара аиуеит азанааттэ атцара асистема анапхгарацара амодель ғыц. Азанааттэ аттаратэ програмақэа реиќэыршэареи рымфопогареи апроцесс ағы ахадаратэ роль ранашыазауеит **аусхытэ аидцарақэеи хазхаќалатэи асектори**.
- Азанааттэ аттаратэи, азыќатцара/аицазыќатцаратэи **программақэа рхархэара иаха иманшэалахоит**, ихиалахоит азанааттэ атцара змам агэыпќэа рааргышреи азанааттэ атцара аиурағы рыцхраареи амеханизмқэа.

- Ишыақырбѣѣазаауеит **азанааттѣ атцара арцаѣы** изанааттѣ стандарти, иара иазыкацареи, абри азанаат аѣы иусуреи, еигѣьарада азанааттѣ аѣиареи аомодель ѣыц.
- Амч аиуеит азанааттѣ атцара арцаѣы **ицѣаусѣса** аомодель ѣыц.
- Азанааттѣ атцара **ахатѣбзиара аицѣыршѣара** амзызла, инагзахоит аквалификация ахѣаа ѣыцкѣеи азанааттѣ атцаратѣ усбартакѣа равторизация аѣыц стандарткѣеи раларцѣара апроцесс. Аларцѣара аиуеит акредиткѣа европатѣи асистема ѣыци хазхаталатѣи асектор ала/аеалархѣара ала азанааттѣ квалификациякѣа рѣиара аомодели.
- Адудалтѣи, иара убас, ацѣармыкѣаѣы ирѣаху азанааткѣа рзы азыкацареи аитѣазыкацареи **апрограммакѣа** иаѣа ирацѣахоит, убри ашьѣта ала, азанааттѣ атцараиуртѣкѣа ирылго иаѣа ирацѣаны ауаагѣсыра аусурѣа роуеит. Ихѣаакѣѣахоит ацикл кѣаѣ апрограммакѣа реиѣкааратѣ ахѣаа, абартѣ апрограммакѣа раларцѣареи урѣ рзы астудентцѣа рыдкылареи иалагоит. Аинтеграциятѣ программакѣа иаѣа рымѣак духоит.
- **Иформалым атцара азхатцара** иалагоит, азхатцара амасштабкѣа иаѣа иѣбаахоит.
- Азанааттѣ атцара асистема **аинтернационализация** амзызла, жѣларбжѣаратѣи аитѣныгѣсахларатѣ программакѣа рымѣагѣгареи англыз бызшѣа атцара арѣѣѣареи азыхѣан, еицѣыршѣазаауеит жѣларбжѣаратѣи асертификация алшаракѣа.
- Аларцѣара аиуеит азанааттѣ атцара **анапхгарѣтара аелектронтѣ система**; иагѣѣахоит азанааттѣ атцара апортал ѣыц.
- **Аинфраструктура** аѣиара амзызла, атѣыла еиуеигѣшым амуниципалитеткѣа рѣы идыргылоит азанааттѣ цараиуртѣкѣа фба, азеигѣш 2 нхарѣак идырѣеиуеит, азанааттѣ 3 цараиуртѣак аханатѣ еиѣашѣакѣдыргылоит. Атѣхрѣкѣа инрыкѣыршѣаны, инагзахоит аѣыц азанааттѣ цараиуртѣкѣа рыргылара апроцесс. Уажѣтѣи агеографиятѣ аѣа ахѣынѣкарра-хазхаталатѣи аформат аѣы артѣбаара иазку ауснагзатѣкѣа мѣагѣахоит. Ашколкѣеи ауниверситеткѣеи рѣы азанааттѣ атцара дырѣѣѣѣоит.

3.4 Ацарадырра

Ихиааланы ишыақырбэбэазаауеит Қырттэыла ацарадырреи атехнологиақэеи рфеиара **астратегиа тэ план**, үи атэыла аэкономика астратегиа тэ афеиара ахэарақэеи ажэлара ртахрақэеи рынагзара иазку аинституциақэа рфеиара ацхраара иазкызаауеит.

Иазпхыагэауоп аинцьныртэи, апсабара тцааратэи, атехнологиа тэи (STEM), иара убас, агуманитар тэи, ақартвелологиатэи ацарадырратэ **агранттэ конкурсқэа иаха ирацэаны апара рзоушьтреи** шыа танкылатэи атцаарақэа рымчехак артбаареи.

Ахэаанырцэ аус зуа ақыртүеи атэыми академикатэи ацарадырратэи персонал ақыртүа ацарадырратэ қыпшыларакны русеицура аиқыршэара азцаара хшыфзышьтра чыда амазаауеит.

Иазпхыагэауоп ахархэаратэ ацарадырратэ тцаарақэа ркоммерциализация апроцесс анагзара.

Анефтэи ашықэсқэа рзы ацарадырра аусхкы ахэынтқарра афынтэ иаха ирацэаны афинансқэа аиуеит, атцарауаа рцауспса ацлоит, алартцэара аиуеит алтцшэа зхылцуа аусура афинансыркра а модель.

Қарала еиуеипшыым ақыртүа атцаафцэа реитазыкатареи, адырра феыц рытареи, афеыц компетенцияқэа аус рыдулареи, хаамтазтэи аглобалтэ царадырратэ қыпшыларафэи иаха еибьны реифкаареи амзызла, имфагыгахоит апроект – **«Ацарадырра аменеуьмент ашкол»**.

Ацарадырра **анапхгара тара асистема** иаха еибьхоит, ахэынтқарра ихэаакэнацоит ацарадырратцааратэ усбартақэа рзы хымпудатэи аминимум астандартқэа, үи Қырттэыла ифоу ацарадырратцааратэ институциақэа русура ахатабзиара аибьтэра еикэнаршэоит.

Ахэынтқарра **желарбжьаратэи апрограмақэеи ацарадырратэ проектқэеи** рфеи ацарадырратэ институциақэеи атцааратэ гэыпкэеи рылахэызаара иацхрауеит, ф-ганктэи аганрацэалатэи ацарадырратцааратэи атехнологиа тэи проектқэа рынагзара аан еикэыршэазаауеит иашьашэалоу азакэантэ гарантияқэа. Ахэынтқарра ақыртүа атцаафцэа ирыцхрауеит Еврокомиссия имфагынаго атцаареи аиновацияқэеи рпрограма «Horizon Europe» агранттэ конкурсқэа рылахэызаарафэи.

Ацарадырратэ инфраструктура иаха еибьхоит, үи желарбжьаратэи астандартқэа ирзааигэахоит.

3.5 Афартф политика

Афэынтфарра иазханатфойт афар атфыла афйара апроцесс афы ароль ду шынарыгзо, афар рылахфызаара ала, афар ирывагыланы, иафуртфойт афйара иацхрааша аекосистема, уи афар рпотенциал ахархфареи, аэкономика арфубфареи, ауаажаларратф гфсфзаареи адемократиатф процесскфеи рфы афар рылахфызаареи иацхраауеит.

Абри ахыкфкы анагзароуп изызку Фырфтфыла апарламент ала ишыафырфубффоу «2020 – 2030 шыкфсффа рзы Фырфтфыла афартф политика аконцепция». Аконцепция адокумент ала ихфаакфтоу астратегиатф приоритеткфа рынагзара аикфыршфара амзызла, хара имгакфа Фырфтфыла аихабыра ишыафдырфубффойт «Афэынтфарратф афартф стратегия - 2025».

Афэынтфарратф афартф стратегия анагзара инаваргыланы, хшыфзышыфтра фыда амазаауеит афар зегфы реиха изызфлымхау азфаракфа рзы азбаракфа рыдкылара апроцесс афы афар рылахфызаара азфарагы, абри афыза азфаракфа ирейуп афартф политикеи апрограмакфеи рейкфыршфареи, рынагзареи, рмониторинги, ахфшфара рыфареи ахырхарфакфагы.

Афар аусурфала рейкфыршфара ацхраара амзызла, дара ркариера иазку аконсультациакфа иаха имарианы рхархфара рылшаратфы афгылазаашфакфа рзейкфыршфазфауеит, инагзахоит онлайн аинформациатф центр – афар рылшаракфа ирызку онлайн платформа (Youthplatform.gov.ge) афйара.

Иаха ифбаахоит афартф политикеи афар русуреи иазку **жфларбжфаратфй аусеицфра**.

3.6 Акультура

«Акультура астратегия 2005» ахыкфкфеи афасабтфкфеи рынагзаразы инагзахоит, насгфы, иаха ифбаахоит акультура аусхкы афйара иазку афэынтфарратф програмакфеи ауснагзатфкфеи.

Иаха еиффхоит акультура аусхкы аифкааратф аусхкы афы ифоу **азакфанфцара**, акультуратф фынхагы уахф иналацаны (аматериалтф, иматериалтфым, афсабаратф фынха).

Иаффахоит акультура **анапхгаратфара** иманшфалоу, европатфй астандарткфа ирзааигфоу амодели афинансыркра амеханизми.

Акультура аусхкы анапхгаратфара амодернизациеи аифффареи, иара убас, **афыц кадркфа рыдыфхфалареи аресурскфа реидкылареи** иазку, афужфара змоу ахырхарффа анагзареи азыффан, аларцфара роуеит афыц инициативакфа, етапла еифкаахоит аматериал-техникатф Аихабыратф програма 2021 – 2024

базеи аинфраструктуреи, акультуратә тынха атцаареи аиташьякәыргылареи ахырхартала аларцаара рымазаауеит **жаамтазтәи атехнологиакәа**.

Акультура аресурс ахархәара ду амазаауеит атуризми абаџхатәратә наплакреи аџиара аус аџы. Иреиџу жәларбжьаратәи аџышәа атыџантәи апрактикаџы ахархәара амзызла, имџаџгахоит аџыц ахәарақәа ирышьашәалоу ахықәкытә программақәа.

Активла инагзахоит акультура жаамтазтәи аинфраструктура аиџкаареи, акультура асектор **арыцхә дунеи ашкә аинтеграциеи** иацхрааша ауснагзатәқәеи, үи акультура асектор иацнанакәа аиџкаарақәеи ақазәџцәеи аусурала реиқәыршәареи абаџхатәратә гәырцқәыл ахархәареи азыхәан иаццаны алшара раџцара иацхраауеит.

Хшыџзышьтра чыда амазаауеит **ақазаратә атцара** ахырхартала ақазаратә атцаратә усбартақәа рџы академиатәи атцарадырратәи аүаџытәыџсатә ресурсқәа рырџәџәара иазку апрограммақәа рыхиаалареи, жаамтазтәи ақазара аусхкы аџы аиновациатә методқәеи атехнологиакәеи рхархәара адгылареи, иқәыџшу ақазәџцәа ринициативақәа рыдгылареи азцаара.

Инагзахоит **Европашкә аинтеграция** апроцесс; имџаџгахоит Қырттәылеи үи акультуреи ирызкны жәларбжьаратәи аүаажәларра рдырра аизырхара иацхрааша ауснагзатәқәа, иазхауеит жәларбжьаратәи апрограммақәеи ауснагзатәқәеи рылахәызаара арбага. Адгылара амазаауеит џ-ганктәи и аганрацәалатәи аформатқәа рџы жәларбжьаратәи акультуратә еизықазашьяқәа рыртбаареи, арегионқәа рџы иқоу ақазаратә институциакәеи аколлективқәеи атәыла иаку акультуратә қәыпшыларәџы рылахәызаареи жәларбжьаратәи аџазарақны раарџшреи апроцесс.

Итбаау аүаажәларра, чыдала, арегионқәа руааџсыреи, аетникатә аитцареи, зылшарақәа маңу аүааџсыреи **акультура аусхкы аџы рылахәызаара** иазхауеит. Аетникатә аитцара ркультуратә чыдарақәа рыхьчареи зылшарақәа маңу аүааџсыра рбаџхатәратә гәырцқәыл аџиареи адгылара амазаауеит.

3.7 Аспорт

Ахәынцқарра амассатә спорти аихьзара дуқәа зхылцуа аспорти иаха ирацәаны **аџара азоунашьтауеит**.

Апрофессионалтә спорт арџиара амзызла, инагзахоит атәыла аизгақәа разықатцарақәеи жәларбжьаратәи аспорттә уснагзатәқәа рџы рылахәызаареи, атцаратә азықатцарақәа

рымѡаѡгареи, Қырттѡыла ачемпионатқѡеи аицлабрақѡеи рымѡаѡгареи, аспорт азыргареи, аспорт амилаттѡ хкқѡа рырѡиареи ацхраара.

Активла аусура нагзахоит аспорт еиуеигшзым ахкқѡа рѡы **жѡларбжъаратѡи ачемпионатқѡа/турнирқѡа Қырттѡыла рымѡаѡгаразы**: Қырттѡыла имѡаѡгахоит зцакы дуу **жѡларбжъаратѡи аспорттѡ уснагзатѡқѡа**: 2023 шықѡсазы - афристаили асноуборди рзы адунеи ачемпионати, 21 шықѡсанза зхыцуа рзы ашьапылампыл азы Европа ачемпионати.

Инагзахоит зѡаѡсастѡыз аспорттѡ матцуѡцѡеи, аветеран спортсменцѡеи, ашьахаѡаракыратѡ регионқѡа рѡы аус зуа азыѡатцаѡцѡеи **рсоциалтѡ цхыраара** апрограмақѡа, иара убас, аолимпиатѡ чемпионцѡеи, аперспектива ду змоу аспортсменцѡеи, жѡларбжъаратѡи аицлабрақѡа рѡы аиааира згаз аспортсменцѡеи рыдгыларатѡ уснагзатѡқѡа.

Иаѡцахоит аспорттѡ аймакқѡа рыхѡаѡшра иазку иманшѡалоу асистема. Аларцѡара аиуеит **аспортсменцѡа рзинқѡа рыхъчареи** азбарақѡа рыдкылара апроцесс аѡы уртѡ рылахѡызаареи амодель.

Аспорттѡ **инфраструктура** аѡиара астратегиеи ауснагзатѡқѡа рплани инақѡыршѡаны, аѡѡынтѡқарратѡи хазхаѡалатѡи асекторқѡа русеицура ашьаѡа ала, иаѡцахоит аспорттѡ инфраструктура анапхгараѡара амодель. Идыргылоит жѡларбжъаратѡи астандартқѡа ирышьашѡалоу аспорттѡ инфраструктура.

4. Аѡѡынтѡқарратѡ напхгараѡара

Аиѡабыра рпролитика қѡѡиарала амѡаѡгара иацхраауеит зквалификация хараку, намысла, ииашаны аус зуа аѡѡынтѡқарратѡ напхгараѡаратѡ система, уи аѡиареи аѡѡынтѡқарратѡ институтқѡа рырѡѡѡѡареи азыѡѡан анеѡстѡи ашықѡсқѡа рзы крызцазкѡа ауснагзатѡқѡа мѡаѡгахоит.

Аиѡабыра рзы хѡѡхъаѡагъы аѡыжѡара амазаауеит аѡѡынтѡқарратѡ напхгараѡара ареформа анагзареи, абри апроцесс аѡы жѡларбжъартаѡи апартниорцѡа рѡны аусеицура арѡѡѡѡареи. Ареформа ахықѡкы хада ауп аѡѡынтѡқарратѡ напхгараѡара асистема ақѡѡиара аизырѡареи, атѡылауаѡ цыѡхъаза абри асистема иахылцуа алтшѡақѡа рхархѡара алшара изеиқѡыршѡареи.

Ахэынтқарратэ напхгараҫара асистема ароль хада нанагзоит Евроеидгыла ашќа Қырттэыла аинтеграция апроцесс ағы, уи аиҫабыра рхэагышырақэа рышыақэыргыла апроцесс ағы апыжэара амоуп. Убри аќынтэ, жэларбжыаратэи астандартқэа ирышыашэаланы ҫаамтазтэи адемократиатэ напхгараҫара апроблемақэа рызбарей арегион ағы апыҫагыла аиурей зылшо Қырттэыла аинститутқэа иаҫа рырбэбэар амзызла, Евроеидгылей Мрагыларатэ партниорра аинициатива (Eastern Partnership -ТаР) иалахэы атэылақэеи рќны аусеицура нагзахоит.

Аекспертцэеи, атыпъантэи жэларбжыаратэи аиҫкаарақэеи рылахэызаара ала, аиҫабыра, ахэынтқарратэ напхгараҫара ареформа астратегия ғыц еиқэдыршэоит, уи ағы иҫэаақэцахоит 2021 – 2024 шықэсқэа рзы апыжэара зау ахадаратэ хырхартақэеи аусхкқэеи.

Иҫаракзоу астандартқэа ирышыашэалоу анапхгараҫара ашыақэыргыларазы зда псыхэа иќам тагылазаашыас иаанхоит Иаарту анапхгараҫарей Иаарту анапхгараҫара (Open Government - OGP) ағы қэҫиарала Қырттэыла алахэызаарей. Атэылауафратэ уаажэларра рќны аусеицура иазку ирғыцу аформат ағы, аиҫабыра еиқэдыршэоит Иаарту анапхгараҫара Қырттэыла аплан ғыц. Аҫасабырбарей аартызаарей аиҫтэра амзызла, зызбахэы ҫэоу аплан ағы иҫэаақэцахоит ахадаратэ хықэкқэеи аҫасабтэқэеи.

Ахэынтқарратэ напхгараҫара шытанкылатэи иреформей анапхгараҫара биза аиқэыршэарей амзызла, аиҫабыра иакымкэа ахырхартақэа рыла аусура нарыгзоит:

- Ағазарақэа зегы рќны аполитика ииашаны апланшытыхра амзызла, ацентртэи, иара убас, атыпъантэи ағазараќны иагыцахоит азакэангыцаратэ ашыта бэбэа. Абри ахықэкы анагзаразы, аполитика адокументқэа рҫаҫабзиара ахылагышра иаҫа ибэбэахоит, ахэынтқарратэ матцуоцэа рылшарақэа азҫауеит.
- Ахэынтқарратэ матцура ареформа қэҫиарала амғагыра амзызла, ахэынтқарратэ усбартақэа зегы рғы ауафытэыфсатэ капитал арҫиара апроцесс нагзахоит, аинституциатэ ганахыла иаҫа ибэбэахоит ахэынтқарратэ матцура абиуро, ахэынтқарратэ усбартақэа рғы азанааттэ аҫиара иазку ҫаамтазтэи аиновациатэ системақэа еиқэыршэазаауеит.
- Ахэынтқарратэ напхгараҫара асистема етапла адеконцентрацией адецентрализацией амзызла, аиҫабыра рзы апыжэара амазаауеит адецентрализация иазку ишыақэырбэбэоу аполитика қэҫиарала амғагыра

азцаара. Аиҳабыра хықәкыс ирымоуп 2024 шықәсанза европатәи астандартқәа ирышьашәалоу атыпъантәи ахаланапхгара ашьақәыргылареи аусхкытә централизациятә напхгараҭара аҕынтә атыпъантәи аҭақырадгьылтә напхгараҭара ашҕа қәҕиарала аиасреи.

- Ахәынҭқарратәи амуниципалтәи сервисқәа реиҕьтәра амзызла, ихиаалахоит асервисқәа рапъцареи, урт рыла ауаа реиқәыршәареи, ахаҭабзиара аиқәыршәареи, ахәшьараҭареи иаку астандарт, үи абзоурала, ахархәаҕцәа рылахәызаареи асервисқәа рхархәара аманшәалареи аизырҳара рылшоит. Хыхь иазгәаҭоу афизикатә матцзура инаваргыланы, еиқәыршәазаауеит онлайн аматцзура аиҕьтәреи апъхьазацтәра зызу ахәынҭқарратә сервисқәа рхыпъхьазара аизырҳареи. Иаку аполитика абзоурала, атәылаҕы, рапъхьаза акәны, алартцәара аиуеит ахәынҭқарратә сервисқәа рыхәеиқәыршәара ииашоу, иаарту астандарт.
- Аиҳабыра рзы хәпъхьаҕаҕы апъыжәара амазаауеит акритикатә инфраструктура ашәартадара арҕәҕәареи, аелектронтә напхгараҭара аҕиареи, иара үбас абри апроцесс иацанакәеит аелектронтә сервисқәа рхархәара аманшәалара аизырҳараҕы. Абри ахықәкы анагзаразы, еиқәыршәазаауеит атәыла апъшьбатәи арыцхәтә напхгараҭара астратегиеи иашьашәалоу ауснагзатәқәа рплани. Аиҳабыра хықәкыс ирымоуп, ганкахьала, аусушьа аиҕьтәреи анахаралатә сервисқәа иаҕа реиҕьтәреи рыртбаареи амзызла ахәынҭқарратә үсбарҭақәа рҕы аҕнүцкәтәи апроцессқәа рхыпъхьазаратәреи, еҕы аганахьала – атәылауааи абизнеси иаҕа имариоу, ахархәаҕцәа ирзыманшәалоу, зхаҭабзиара хараку аелектронтә ахәынҭқарратә сервисқәа рыдгалара аинформация ашәартадареи хазхаҭалатәи адыррақәа рыхьчареи иазку жәларбжьаратәи астандартқәа инрықәыршәаны. Абарт ахырхарҭақәа аҭақы ду шрымоу лабҕаба иубарҭахеит акоронавирус апандемия иахылцыз аҭагылазаашьаҕы. Иаххәап, аусура нагзахоит аелектронтә анапацаҕреи амхәыри азы иаццаны ахархәагақәа ралартцәара ахырхарҭала, үи абзоурала, аматцзуразы иаҕа имацны аамҭа аҭаххоит, атәылауааи аиҕекаарақәеи, иаҕа ирласны, анахарала, шәартда ахәынҭқарратә сервисқәа рхархәара рылшоит.
- Анахаралатә сервисқәа рырҕиара амзызла, ихиаалахоит амилаҭтә архив аҭҭааҕцәа рматцзура аелектронтә программеи аизакхьзынҭа ҕыци.

- Аусура нагзахоит аелектронтә архивация ахырхартала, уи аелектронтә документқәа рыхьчара еиқәнаршәароуп.
- Азеипҭш информация аиура апроцесс аиҕьтәра амзызла, иашьашәалоу азакәанпҭцаратә база еитәхәапҭшны, еиҕьартәуеит.
- Азакәан ала еиҕәахоит азеипҭш аиуристтә хаҕәқәа рапҭцареи русуреи иадхәалоу азцарақәа, уажәазы иҕоу азеипҭш аиуристтә хаҕәқәа ркатогория ахәаақәцара амзызла, азакәан ала иазпҭхьагәаҭоу ахәарақәа ирышьашәаланы, абарт ахаҕәқәа русура анализ азыруеит, иара убас, ихәаақәцхоит ахәынтқарратә напхгараҭаратә (аҭыпҭантәи ахаланапхгаратә) органқәа рыла азеипҭш зин аиуристә хаҕы ашьаҭаркра иазку, азакәан ала ишьақәыргылоу аконкреттә ахәарақәа.
- Ахасабырбареи аҭакпҭхықәреи арҕәбәара амзызла, иаха еиҕьхоит ахәынтқарратә финанскәа реизшареи анапхгара рыҭареи асистема, иара убас, ацентрәи аҭыпҭантәи аҕазарақәа рҕны ишьақәгылазаауеит шықәсык аҭнуцқала имҕапҭгоу апрограммақәеи апрокетқәеи рынагзара иазку ахасабырбақәеи урҭ рцәыргареи астандартқәа.
- Қәҕиарала ахәынтқарратә напхгараҭара аиқәыршәара амзызла, иаха иҕәбәахоит акоррупция иаҕагылоу ақәҕара. Инагзахоит антикоррупциатә политика (астратегиеи ауснагзатәқәа рплани) активла амҕапҭгареи акоррупция апревенция иазку жәларбжьаратәи амеханизмқәа раларцәареи апроцесс. Акоррупциатә ацәҕаурақәеи урҭ рыҕагылара аметодқәеи иазкны ауаажәлар рдырра аиҕьтәра иазку ауснагзатәқәа мҕапҭгахоит.
- Инагзахоит амацзураҭыпҭ дүқәа змоу ауаапҭсыра рмалтә ҭагылазаашьа иазку адекларацияқәа рхылапҭшра, ииашам аинформация аарпҭшреи, иара убас, аинтересқәа реиҕагылара афактқәа рпревенция аиқәыршәара амзызла, уажәазы иҕоу аелектронтә система иаха еиҕьартәуеит, уи аҭакы ду амоуп амониторинг наза амҕапҭгаразы.

